

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 46. Madde Rehberi

Kararların Bağlayıcılığı ve İcrası

Birinci baskı- 31 Ocak 2020

Bu raporun tamamını ya da bir kısmını tercüme etmek ve/veya basılı veya elektronik ortamda yayımlamak isteyen yayıncıların ya da kuruluşların, gerekli izinlerle ilgili izlenecek prosedür hakkında bilgi almak amacıyla publishing@echr.coe.int adresine başvurmaları gerekmektedir.

Tercüme süreci hâlen devam eden İçtihat Rehberleri'nin hangileri olduğunu öğrenmek için "[Tercüme süreci devam edenler](#)" belgesine başvurunuz.

İşbu Rehber, Hukuk Danışmanı (*Jurisconsult*) yetkisi dâhilinde hazırlanmış olup; Mahkeme açısından bağlayıcı değildir. Şekli değişikliklere tabi tutulabilir.

İşbu Rehber aslen İngilizce dilinde düzenlenmiştir. 31 Ocak 2020 tarihinde nihai hali verilmiştir. Düzenli olarak güncellenecektir.

İçtihat Rehberleri, www.echr.coe.int (Case-law – Case-law analysis – Case-law guides) adresinden indirilebilir. Yayınlarla ilgili güncel bilgileri edinmek için, Mahkemenin https://twitter.com/ECHR_CEDH adresindeki Twitter hesabını takip ediniz.

Bu tercüme, Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin onayı ile yayımlanmıştır ve sadece Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanlığının sorumluluğu altındadır.

© Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2020

İçindekiler

İçindekiler	3
Okuyucunun Dikkatine	5
Giriş	6
I. 46. Maddenin İçeriği	6
A.46. Maddenin Uygulandığı Durumlar	7
B.46. Madde Kapsamındaki Yükümlülüğün Niteliği	7
1.Genel.....	7
a.Söz konusu Başvuranlar Hakkında Alınması Gereken Bireysel Tedbirler	7
b.Genel Tedbirler	8
2.Belirli Bir Dava Özelinde.....	8
II. Mahkeme Kararlarında 46. Maddeye İlişkin Bildirimler	8
A. Uygulamanın Çıkış Noktası	8
B. Bildirimlerin Statüleri	8
C. Farklı Bildirim Türleri	9
1. 46. Madde Kapsamındaki Bildirimler.....	9
a. Bildirimlerin Amaçları	9
b. Bildirim Yapıldığı Durumlar.....	9
– 46. Madde Kapsamında Bireysel Başvuran (Bireysel Tedbirler) Hakkındaki Bildirimler.....	9
c. Bildirimnin Yapıldığı Durumlar.....	9
– 46. Madde Kapsamında Yapısal Sorunlar (Genel Tedbirler) Hakkındaki Bildirimler	10
2. Pilot Kararlar	10
a. Pilot Kararların Amacı.....	10
b. Pilot Kararlar Prosedürüne Başvurulan Durumlar	10
i Usule Yönelik Önemi – Benzer Davaların Sonuçlandırılması.....	10
III. Yargı Yetkisi Kapsamı	11
A. Kararlara Uygunluğun Denetimi.....	11
B. İlgili Kabul Edilebilirlik Hususları.....	12
IV. Ekler	15
A. Maddelere Göre 46. Madde Kapsamındaki İlgili Bildirimler	15
1. Giriş.....	15
a. 2. Madde	15
i. Esasa İlişkin Boyutu	15
ii. Sürece İlişkin Boyut (Etkin Soruşturma).....	15
iii. Özel Husus: Operasyonların Planlanması ve Yönetilmesi	16
b. 3. Madde	17
i. Esasa İlişkin: Sınır Dışı Edilme.....	17

ii.	Sürece İlişkin.....	18
iii.	Özel Husus: Kayıp Vakaları	18
iv.	Özel Husus: Tutulma Koşulları.....	20
c.	5. Madde	21
d.	6. Madde	21
e.	7. Madde	22
f.	9. Madde	22
g.	5. ve 8. Maddeler ile Birlikte Değerlendirilen 18. Madde	22
h.	34. Madde	23
i.	1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesi.....	23

Alıntılanan Davaların Listesi.....25

Okuyucunun Dikkatine

İşbu rehber, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (bundan sonra metinde “Mahkeme”, “Avrupa Mahkemesi” veya “Strazburg Mahkemesi” olarak anılacaktır) tarafından verilen kararlar ve hükümler hakkında hukukçuları bilgilendirmek amacıyla Strazburg Mahkemesince yayımlanan İçtihat Rehberleri serisinin bir parçasıdır. Elinizdeki rehber, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (bundan sonra metinde “Sözleşme” veya “Avrupa Sözleşmesi” olarak anılacaktır) 46. maddesine ilişkin olarak oluşan içtihadı inceleyerek özetlemektedir. Okuyucu bu rehberde, konu hakkında geliştirilen kilit ilkeleri ve bunlarla ilgili emsalleri bulacaktır.

Atıfta bulunulan içtihat; öncü, önemli ve/veya yakın tarihli hükümler ve kararlar arasından seçilmiştir.*

Mahkeme, vermiş olduğu kararlarda ve hükümlerde yalnızca önüne getirilen davaları incelememekte, aynı zamanda Sözleşme ile ortaya konmuş olan normlarını açıklamaya, korumaya ve geliştirmeye çalışmakta; böylece, Devletler tarafından Sözleşmeci Taraf sıfatıyla verilen taahhütlere riayet edilmesine de katkıda bulunmaktadır (*İrlanda/Birleşik Krallık*, 18 Ocak 1978, § 154 Seri A no. 25, ve daha yakın tarihli *Jeronovičs/Letonya* [BD], no. 44898/10, § 109, 5 Haziran 2016).

Bu itibarla, Sözleşme tarafından oluşturulan sistem, kamu politikasına ilişkin hususları genel menfaat yararına inceleme ve böylelikle insan haklarının korunmasına yönelik standartları yükseltme ve bu alandaki içtihadı Sözleşme'ye Taraf Devletler topluluğunun tamamına yayma amacını taşır (*Konstantin Markin/Rusya* [BD], 30078/06, § 89, AİHM 2012). Nitekim Mahkeme, Sözleşme'nin insan hakları alanında “Avrupa kamu düzeninin anayasal aracı” olma rolünün altını çizmiştir (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi/İrlanda* [BD], no. 45036/98, § 156, AİHM 2005-VI).

Bu Rehber, Mahkeme tarafından Sözleşme'nin temel maddelerine ilişkin olarak 46. madde kapsamında sunulan başlıca bildirimlerin** bulunduğu Ekler bölümü içerir.

Rehber içeriğinde ve Ekler bölümünde 46. maddeye ilişkin yapılan bildirimlerin, Mahkeme tarafından tespit edilen ihlallerin bulgularına ait unsurlar olmadıkları belirtmekte yarar vardır. Rehberde de vurgulandığı gibi, bu bildirimler, Mahkemenin Sözleşme'nin esasa ilişkin hükümleri çerçevesinde ulaştığı bulgular gibi bağlayıcı değildir ve Sözleşme'nin 46. maddesi kılavuzluğunda yürütülen daha kapsamlı bir denetim mekanizması çerçevesinde değerlendirilmelidirler.

Bu Rehber, Sözleşme veya Ek Protokolleri'nin, atıfta bulunulan her maddesi için anahtar kelime referansları içermektedir. Her davada incelenen hukuki konular, (çoğunluğu) doğrudan Sözleşme ve Protokolleri'nin metinlerinden alınan terimleri içeren bir kavramlar dizininden seçilmiş *Anahtar Kelimeler Listesi* ile özetlenmektedir.

Mahkeme içtihadını barındıran *HUDOC veri tabanı*, anahtar kelimelerle arama yapılmasına olanak sağlamaktadır. Anahtar kelimelerle arama yapılması, benzer hukuki içeriğe sahip belgelerin bulunmasına imkân verecektir (Mahkemenin her davada sunduğu gerekçe ve varmış olduğu sonuçlar, anahtar kelimelerle özetlenmiştir). Her bir davanın ilgili anahtar kelimeleri, HUDOC üzerinde Dava Detayları (*Case Details*) etiketine tıklanarak görülebilir. HUDOC veri tabanı ve anahtar kelimeler ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için *HUDOC Kullanıcı Kılavuzu*'na başvurunuz.

* (Ç.N.) Atıfta bulunulan içtihat, Mahkemenin veya Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun iki resmi dilinden (İngilizce ve Fransızca) birinde veya her ikisinde de yayımlanmış olabilir. Aksi belirtilmedikçe, tüm atıflar Mahkemenin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir karara aittir. Dava adının sonuna eklenen “(k.k.)” ifadesi Mahkemenin kabul edilebilirlik hakkında verilen bir kararına işaret ederken, “[BD]” ifadesi ise davanın Büyük Daire tarafından incelendiği anlamına gelmektedir.

** (Ç.N.) Burada “indication” karşılığında kullanılan “bildirim” ifadesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin aldığı karar içerisinde, kararı uygulamakla yükümlü taraf Devlet makamlarına, kararın ne şekilde ve hangi tedbirler yoluyla uygulanacağını gösterdiği bölümleri ifade eder.

Giriş

1. Sözleşme sisteminin en önemli unsurlarından biri, Sözleşme hükümlerine uyulup uyulmadığının denetlenmesini sağlayan bir mekanizmanın dâhil edilmiş olmasıdır. Böylelikle, Sözleşme ile bir yandan Sözleşmeci Devletlerden Sözleşme'de geçen haklara ve yükümlülükler uymaları beklenmektedir (1. madde), diğer yandan, bu Devletlerin bağlı kalmayı taahhüt ettikleri (46 § 1 madde) kararlar yoluyla, Sözleşme'nin ihlal edildiği durumları tespit etmekle yükümlü bir yargı organı olan Mahkeme kurulmuştur (19. madde). Dahası, Bakanlar Komitesinin sorumluluğunda, kararların icrasını denetleme mekanizması oluşturulmuştur (46 § 2 madde). Böyle bir mekanizma ile Sözleşme sisteminde Mahkeme kararlarının etkili bir şekilde icra edilmesinin önemi gösterilmektedir (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)/İsviçre (no. 2)* [BD], 2009, § 84).

I. 46. Maddenin İçeriği

Sözleşme'nin 46. maddesi – Kararların Bağlayıcılığı ve İnfazı

"1. Yüksek Sözleşmeci Taraflar, taraf oldukları davalarda Mahkeme'nin verdiği kesinleşmiş kararlara uymayı taahhüt ederler.

2. Mahkeme'nin kesinleşen kararı, icrasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesi'ne gönderilir.

3. Bakanlar Komitesi, kesinleşen bir kararın icrasının denetlenmesinin, söz konusu kararın yorumundan kaynaklanan bir zorluk nedeniyle engellendiği kanaatinde ise, bu yorum konusunda karar vermesi için Mahkeme'ye başvurabilir. Mahkeme'ye başvurma kararı, Komite toplantılarına katılma hakkına sahip temsilcilerin üçte iki oy çokluğu ile alınır.

4. Bakanlar Komitesi, bir Yüksek Sözleşmeci Taraf'ın, taraf olduğu bir davada verilen kesin karara uygun davranmayı reddettiği görüşünde ise, ilgili Taraf'a ihtarda bulunduktan sonra, Komite toplantılarına katılmaya yetkili temsilcilerin üçte iki oy çokluğu ile alınacak bir kararla, ilgili Taraf'ın 1. fıkrada öngörülen yükümlülüğünü yerine getirmediği meselesini Mahkeme'ye intikal ettirebilir.

5. Mahkeme 1. fıkranın ihlal edildiğini tespit ederse, alınacak önlemleri değerlendirmesi için davayı Bakanlar Komitesi'ne gönderir. Mahkeme, eğer 1. fıkranın ihlal edilmediğini saptarsa, davayı, incelemesine son verecek kararı alması için Bakanlar Komitesi'ne iletir."

HUDOC anahtar kelimeleri

Pilot karar (46); Sistemik sorun (46); Genel önlemler (pilot karar) (46); Bireysel önlemler (pilot karar) (46)

Mahkeme kararına uyma (46-1) - Davanın tarafları (46-1)

Kararın icrası (46-2):

Adil karşılık (46-2): Gecikme faizi (46-2); İcra takibi yasağı (46-2)

Bireysel önlemler (46-2): Yargılamaların yenilenmesi (46-2); Af (46-2); Adli sicilden silinmesi (46-2)

Genel nitelikli önlemler (46-2): Yasal değişiklikler (46-2); Mevzuat değişikliği (46-2); İçtihat değişikliği (46-2)

Yükümlülüğü yerine getirmemeye ilişkin usul (46-4)

2. 46. maddenin birinci paragrafında, Sözleşmeci Devletlere, Mahkeme kararların bağlı kalma yükümlülüğü atfedilmektedir. Diğer paragraflarda ise, bu yükümlülüğü yerine getirmek amacıyla bir

Devletin izlenecek adımları değerlendirmesi için uygulaması gereken usule ilişkin yöntemler belirlenmektedir.

A. 46. Maddenin Uygulandığı Durumlar

3. 46. madde, Mahkemenin, Sözleşme'nin ihlal edildiğini tespit ettiği tüm kararlar için uygulanır. 46. madde gereğince, davalı Devletin, Mahkeme hükmüne uyarak, tespit edilen ihlali ortadan kaldırıp sonuçlarını tazmin etme yönündeki yasal yükümlülüğü yerine getirmesi gerekmektedir (*Papamichalopoulos ve diğerleri/Yunanistan* (50. madde), 1995, § 34).

B. 46. Madde Kapsamındaki Yükümlülüğün Niteliği

1. Genel

4. İlgili Sözleşmeci Devlet, yalnızca adil tazmin yoluyla başvurana atfedilen tutarı ödemek zorunda kalmayıp, aynı zamanda, Mahkeme tarafından tespit edilen ihlalin ortadan kaldırılması amacıyla ulusal hukuk düzeyinde bireysel tedbirler ve/veya gerektiğinde, genel tedbirler almak ve bu ihlalin sebep olduğu sonuçları telafi etmek zorundadır (*Ilgar Mammadov/Azərbaycan* [BD], 2019, § 147).

5. Davaya taraf olan Devlet, kural olarak, Mahkemenin ihlal bulduğu bir karara uymak için başvuracağı araçları tercih etmekte özgürdür. Kararı icra etme yöntemine ilişkin kendilerine tanınan bu takdir yetkisi, Sözleşmeci Devletlerin Sözleşme kapsamında, güvence altına alınan hak ve özgürlükleri koruma yönündeki birincil yükümlülüklerine bağlı seçim özgürlüğünün yansımasıdır (*Papamichalopoulos ve diğerleri/Yunanistan* (50. madde), 1995, § 34).

a. Söz konusu Başvuranlar Hakkında Alınması Gereken Bireysel Tedbirler

6. Haksız bir eylemden sorumlu olan Devlet, eski halinin iadesinin “maddi olarak imkânsız” olması ve “tazminat yerine eski hale iade yolunun uygulanmasının kendisinden hasil olacak faydaya nispeten aşırı bir külfet sonucunda ortaya çıkan avantaj ile orantılı olanın dışında bir külfet” teşkil etmemesiyüklememesi kaydıyla (bkz. Uluslararası Haksız Eylemlerden Fiillerden Dolayı Devletlerin Sorumluluğu ile ilgili Uluslararası Hukuk Komisyonu Maddeleri'nin (ARSIWA) 35. maddesi¹), işlenen haksız eylemden önceki durumu yeniden sağlama yönünde bir iade yükümlülüğüne sahiptir. Başka bir deyişle, asıl olanın iade yolu olmasına karşın, gerekli bu gibi koşulların sağlandığının ortaya konması halinde, sorumlu Devletin bu yükümlülüğten – tamamen veya kısmen - muaf tutulduğu koşullar söz konusu olabilir (*Ilgar Mammadov/Azərbaycan* [BD], 2019, § 151). Ulusal hukuk sisteminde, başvuranın içinde bulunduğu durumun uygun bir şekilde telafi edilmesinin önünde bulunabilecek engelleri ortadan kaldırma sorumluluğu davalı Devlete aittir (*Maestri/İtalya* [BD], 2004, § 47). Bireysel tedbirler söz konusu olduğu sürece, *restitutio in integrum* (eski haline geri getirmek) ile, Sözleşme'nin gerekliliklerine uyulmuş olduğu takdirde başvuranın bulunacağı duruma, mümkün olduğunca geri getirmek amaçlanmaktadır. Bireysel tedbirlere ilişkin tercihlerini yaparken, davaya taraf Devletin birincil amacı *restitutio in integrum* olmalıdır (*Ilgar Mammadov/Azərbaycan* [BD], 2019, § 150). Mahkeme tarafından tespit edilen ihlalin mümkün olduğunca telafi edilebilmesi için bireysel tedbirlerin zamanında, uygun ve yeterli olmaları gerekmektedir (*aynı yerde.*, § 170).

7. İhlalin niteliğine göre mümkün olduğu sürece, davalı Devlet *restitutio in integrum'u* yerine getirmekle yükümlüdür. Buna karşın, ihlalden kaynaklanan sonuçların telafi edilmesi ulusal hukukta

¹ *Uluslararası Haksız Eylemlerden Dolayı Devletlerin Sorumluluğu ile ilgili Uluslararası Hukuk Maddeleri'nin (ARSIWA) 35. maddesi*

mümkün değilse – veya kısmen mümkünse – 41. madde uyarınca Mahkeme, zarar gören tarafın zararlarının uygun gördüğü şekilde tazmin edilmesine karar verme yetkisine sahiptir (*Brumărescu/Romanya* (adil tazmin) [BD], 2001, § 20).

b. Genel Tedbirler

8. Genel tedbirler benzer ihlallerin meydana gelmesinin önüne geçmelidir. Mahkeme, bu açıdan, tespit edilen ihlalin altında yatan sorunları giderme yönünde Devletlerin genel bir yükümlülüğe sahip olduklarının hatırlatıldığı Bakanlar Komitesi'nin iç hukuk yollarının iyileştirilmesine dair 12 Mayıs 2004 tarihli (Rec(2204)6) sayılı Tavsiye Kararına² dikkat çekmektedir. Dahası, Sözleşme'nin özellikle de 1. maddesi gereğince, Sözleşmeciler Devletler, Sözleşme'yi onayarak iç hukuklarının Sözleşme ile uyumlu hale getirmeyi taahhüt ederler (*Scordino/İtalya (no. 1)* [BD], 2006, §§ 232-234).

2. Belirli Bir Dava Özelinde

9. Kararın icrası kapsamında davalı Devlet tarafından alınacak olan tedbirler, Mahkeme kararının sonuçları ve ruhu ile uyumlu olmalıdır (*İlgar Mammadov/Azərbaycan* [BD], 2019, § 186). 46. madde uyarınca nihai karardan kaynaklanan yasal yükümlülüklerin kapsamı, Mahkemenin ihlali tespit etmesine yol açan sebeplere bağlıdır (*aynı yerde*, § 187).

II. Mahkeme Kararlarında 46. Maddeye İlişkin Bildirimler

A. Uygulamanın Çıkış Noktası

10. Sözleşme mekanizmasının etkili bir şekilde işlemlerini sağlayacak olan tedbirler bütünü bir parçası olarak Bakanlar Komitesi, sistemik bir sorunu ortaya koyan kararlara ilişkin Res(2004)3 sayılı Kararını kabul etmiştir. Bahse konu Tavsiye Kararda, öncelikle ihlalin kaynağındaki sorunları ve kararın icrasına yönelik alınması gereken tedbirleri tespit edebilmesi amacıyla ilgili Devleti desteklemenin önemi vurgulanmaktadır (Giriş bölümünün yedinci paragrafı). Ardından Mahkemedden, "Sözleşme'nin ihlal edildiğine kanaat getirdiği kararlarında, özellikle de birden fazla başvuruya konu olan sorunlara ilişkin olarak, Devletin uygun çözüme ulaşmasına ve Bakanlar Komitesinin kararın icra sürecini denetlemesine yardımcı olacak şekilde, sistemik sorunun kaynağını ve bu soruna yol açan hususları belirtmesi" istenmektedir (Tavsiye Kararın 1. paragrafı). Mahkeme, özellikle de aynı yapısal ve sistemik sorundan kaynaklanan bir dizi dava sonucunda iş yükünün artması bağlamında verdiği ilk pilot kararında, bahse konu Tavsiye Kararına açıkça atıfta bulunmuştur (*Broniowski/Polonya* [BD], 2004, § 190).

B. Bildirimlerin Niteliği

11. Mahkemenin kararları genellikle tespit niteliği taşımaktadır ancak, bazı özel durumlarda, tespit edilen ihlalin sonlandırılması için alınabilecek tedbir türleri belirtilebilir. Mahkeme, bazı kararlarında, karar icra süreci hakkında hem bireysel hem de genel tedbirlere ilişkin bildirimlerde bulunmuştur. Buna karşın, Sözleşme çerçevesinde Mahkeme ile Bakanlar Komitesi arasında

² *Bakanlar Komitesi'nin İç Hukuk Yollarının İyileştirilmesine Dair 12 Mayıs 2004 (Rec(2204)6) tarihli Tavsiye Kararı*

sağlanması gereken kurumsal denge ve Devletlerin icra sürecine ilişkin sorumlulukları dikkate alındığında, alınacak tedbirler bağlamındaki nihai seçim Devlete aittir ve Bakanlar Komitesinin denetimine tabidir (*Ilgar Mammadov/Azərbaycan* [BD], 2019, § 182). Kararlarda, kararın icrasına ilişkin açıkça bir tespitte bulunulmuş olması veya olmaması, Devletlerin 41 § 1 madde kapsamında sahip oldukları yükümlülükleri yerine getirip getirmediği değerlendirmesinde bağlayıcı değildir. Asıl bağlayıcı olan, davalı Devlet tarafından alınan tedbirlerin, Mahkeme kararının sonuçları ve ruhu ile uyumlu olup olmadığıdır (*aynı yerde* [BD], 2019, § 186). Denetim sürecinin Mahkemenin açıkça belirttiği bildirimlere indirgenmesi durumunda, alınan uygulanabilir, zamanında, uygun ve yeterli tedbirlerin Bakanlar Komitesi tarafından, davalı Devletin sunduğu bilgilere dayanarak ve başvuranın gelişen durumunu usulünce dikkate alarak denetlendiği sırada ihtiyaç duyulan esneklik ortadan kaldırılmış olur (*aynı yerde* [BD], 2019, § 184). Bakanlar Komitesi, örneğin; Mahkeme kararı yayınlandıktan sonra gün yüzüne çıkan nesnel etkenlerin denetim sürecinde göz önünde bulundurulması gerektiği durumlarda olduğu gibi kararın icrasına ilişkin bildirimleri gözden geçirebilir (*aynı yerde* [BD], 2019, § 183).

C. Farklı Bildirim Türleri

1. 46. Madde Kapsamındaki Bildirimler

a. Bildirimlerin Amaçları

12. Davalı Devletin 46. madde kapsamında sahip olduğu yükümlülükleri yerine getirmesine destek olmak amacıyla Mahkeme, Sözleşme'nin ihlaline sebep olan durumların ortadan kaldırılması için uygulanabilecek bireysel ve/veya genel tedbir türlerini belirtebilir (*Suso Musa/Malta*, 2013, § 120).

13. Mahkeme, insan haklarının ulusal düzeyde korunması sisteminde saptanan kusurun hızlı ve etkili bir biçimde düzeltilmesini kolaylaştırma kaygısı gütmektedir. Ulusal makamlar, kusurun saptandığı andan itibaren, Bakanlar Komitesinin denetimi altında, Mahkemenin benzer davalarda ihlal tespitlerini yinelemesine gerek kalmadan, Sözleşme kapsamındaki yetki ikamesi ilkesine uygun olarak, kusuru telafi etmek için gerekli olan tedbirleri – gerekirse geriye dönük olarak – almakla yükümlüdür (*Baybaşın/Hollanda*, 2006, § 79; *Aliyev/Azərbaycan*, 2018, § 222).

b. Bildirim Yapıldığı Durumlar

– 46. Madde Kapsamında Bireysel Başvuran (Bireysel Tedbirler) Hakkındaki Bildirimler

14. Belirli durumlarda Mahkeme, davalı Hükümete, ihlale sebep olan durumu ortadan kaldırmak için Devletin alabileceği veya alması gereken tedbir türlerini belirtmeyi faydalı veya gerekli görebilir. Bazen, tespit edilen ihlalin doğası gereği alınması gereken bireysel tedbirler bellidir. Bazı hallerde ihlalin niteliği bireysel tedbirlerin uygulanmasından başka hiçbir seçenek bırakmayabilir (*Hirsi Jamaa ve diğerleri/İtalya* [BD], 2012, §§ 209-211; *Assanidze/Gürcistan* [BD], 2004, § 202; *Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, 2010, § 171; *Savridin Dzhurayev/Rusya*, 2013, §§ 252-254).

15. Mahkeme, yargılamanın yenilenmesi gibi tedbirlere hükmetme yetkisine sahip değildir. Bununla birlikte, Sözleşme'nin 6. maddesinde geçen gerekliliklere aykırı bir yargılama süreci sonucunda bir bireyin mahkûm edildiği durumda Mahkeme, talep edildiği takdirde, ilgilinin yeniden yargılanması veya yargılamanın yenilenmesi ile ihlalin, ilkesel olarak, uygun bir şekilde telafi edilebileceğini belirtebilir. Öte yandan, Mahkeme, bazı kararlarında, kesinleşmiş yargı kararları ile neticelenmiş yargılamaların yeniden görülmesini gerektirir bir durum olmadığına hükmetmiştir (*Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2)* [BD], 2017, §§ 49-51).

c. Bildirimin Yapıldığı Durumlar

– 46. Madde Kapsamında Yapısal Sorunlar (Genel Tedbirler) Hakkındaki Bildirimler

16. Mahkeme, benzer durumlarda ihlallerin meydana geldiğine veya geleceğine kanaat getirdiğinde, hiç kuşkusuz, ulusal düzeyde genel tedbirlerin alınması gerektiği ve bu tedbirlerin, ihlale yol açan uygulamadan etkilenen kişilerin tamamını dikkate alması gerektiği görüşündedir. Dahası, Mahkemenin uygulamada yaygın olduğunu tespit ettiği ihlallerin alınan tedbirlerle, Sözleşme ile sağlanan sistemin aynı sebepten kaynaklanan seri başvurular ile sekteye uğramayacak şekilde giderilmesi gerekmektedir (*Baybaşin/Hollanda*, 2006, § 79).

2. Pilot Kararlar

a. Pilot Kararların Amacı

17. Kararlarının etkili bir şekilde icra edilmesini kolaylaştırmak amacıyla Mahkeme, ihlalin kaynağında bulunan yapısal sorunları açıkça tespit etmek ve bu sorunları gidermek amacıyla davalı Devletlerin alabilecekleri tedbirleri ve atabilecekleri adımları belirlemelerini sağlamak için pilot karar prosedürüne başvurabilir. Öte yandan, bu yargısal yaklaşım, Sözleşme kurumlarına ait işlemlere uygun olarak izlenmektedir: Sözleşme'nin 46 § 2 maddesi çerçevesinde bireysel ve genel tedbirlerin uygulanması Bakanlar Komitesinin değerlendirmesine tabidir (*Greens ve M.T./Birleşik Krallık*, 2010, § 107).

18. Pilot karar prosedürünün bir başka önemli amacı ise, davalı Devleti iç hukukunda aynı yapısal sorundan kaynaklanan diğer bireysel başvurulara büyük oranda çözüm bulmasına teşvik etmek ve böylelikle, Sözleşme sisteminin temelinde bulunan ikincillik ilkesinin de uygulanmasını sağlamaktır (*Varga ve diğerleri/Macaristan*, 2015, § 96).

b. Pilot Kararlar Prosedürüne Başvurulan Durumlar

19. Mahkeme, geniş bir kitlenin etkilendiği ve iç hukukta hızlı ve uygun bir şekilde telafi edilmesi yönünde acil bir ihtiyacın söz konusu olduğu durumlarda pilot karar prosedürüne başvurur. Davalar hakkında pilot karar prosedürünün uygulanabileceğine karar verirken Mahkeme, Sözleşme'nin tekraren ihlal edilmesine sebep olan ciddi yapısal kusurun devam ediyor olması sonucunda hem güncel veya geçmişe ait bir durum bağlamında Devletin Sözleşme kapsamındaki yükümlülüğünün ağırlaştığını, hem de Sözleşme ile oluşturulan denetim sisteminin gelecekteki etkinliği üzerinde bir tehdit oluşturduğunu göz önünde bulundurmıştır. Mahkeme, aynı zamanda, başvuranların durumunun, birçok kişiyi etkilemiş ve etkilemeye devam eden yapısal kusurdan kaynaklanan bir genel sorundan ayrı tutulamayacağını da dikkate almaktadır (*Varga ve diğerleri/Macaristan*, 2015, § 111, *Rezmiveş ve diğerleri/Romanya*, 2017, §§ 106111).

İ Usule Yönelik Önemi – Benzer Davaların Sonuçlandırılması

20. *Broniowski/Polonya* [BD], 2004 kararından bu yana pilot kararlara, ilgili pilot davadaki hükümlere ek olarak, gelecek davalarda – davalı Hükümete bildirilenler ve benzer yeni başvurularda – izlenecek yol hakkında sürece ilişkin çeşitli kararlarını da dâhil etmek Mahkemenin yaygın bir uygulaması haline gelmiştir. Örneğin, Mahkeme, davalı Devletin genel tedbirleri uygulamasını bekleyen benzer davaları, sıklıkla, erteleme kararı almıştır. Pilot kararın yayınlandığı tarihte derdest olan başvuruların incelemesini durdurmuş ve henüz kayda geçmemiş başvurulara ilişkin işlemleri askıya almıştır (*Greens ve M.T./Birleşik Krallık*, 2010, §§ 121-122). Mahkeme, ayrıca, derdest ve açılacak dosyaların kabul edilebilirliğine ilişkin olarak, belli koşullarda, kabul edilemezlik kararı verebileceğini öngörmüştür (*Suljačić/Bosna Hersek*, 2009, § 65). Uygun gördüğü durumlarda Mahkeme, bir pilot dava ile birlikte yapılan tüm başvuruları, karar tarihlerinden önce bir pilot karar vasıtasıyla bildirme kararı vermiştir (*Rutkowski ve diğerleri/Polonya*, 2015, §§ 226-227, ve kararın hüküm kısmında yer alan dokuzuncu madde). Çeşitli çözümler sunan bu uygulama, aynı sistemik

sorundan kaynaklanan tüm davaların bir pilot karar çerçevesinde toplandığı ve pilot kararın icra sürecine dâhil edildiği pilot karar prosedürünün mantığını yansıtmaktadır (*Burmych ve diğerleri/Ukrayna*, 2017, § 166).

21. Mahkeme iç tüzüğü'nün 61 § 6 maddesi, davalı Devlet tarafından telafi edici tedbirlerin alınmasını bekleyen benzer derdest başvuruların tamamının incelemelerini erteleme imkânı sağlamaktadır. Mahkeme, iç tüzüğü'nün 61 § 6 maddesinde geçen "uygun görüldüğü takdirde" ifadesinden ve daha önce çıkarılan pilot kararlarda benimsenen yaklaşım çeşitliliğinden açıkça anlaşıldığı gibi, erteleme kararının bir zorunluluk değil, bir imkân olduğunun altını çizer (*Varga ve diğerleri/Macaristan*, 2015, § 114).

22. Genel manada, Mahkeme içtihadında, genel tedbirleri uygulama süreleri hakkında üç farklı yaklaşım tespit edilebilir. İhlalin kaynağında bulunan sorunu daha önce tespit ettiği ancak benzer başvuruların gelmeye devam ettiği durumlarda, Mahkeme, uzun süren gecikme sebebiyle bir zaman çizelgesine ihtiyaç olduğuna kanaat getirerek pilot kararında bu çizelgeyi göstermiştir (*Greens ve M.T./Birleşik Krallık*, 2010, § 115). Farklı davalarda ise Mahkeme, konunun önemi ve aciliyetini ve söz konusu temel hakkın niteliğini göz önünde bulundurarak makul bir süre belirlemenin tedbirin hayata geçirilmesi için güvence sağladığı görüşünde olmasına karşın, sorunun doğası gereği Hükümetin uygun adımları en kısa zamanda atması gerektiğini belirterek, bir süre belirtmeyi uygun bulmamıştır (*Varga ve diğerleri/Macaristan*, 2015, § 112). Son olarak, tespit edilen sorunun vahametini ve aciliyetini ve söz konusu hakların temel niteliğini dikkate alarak Mahkeme, genel tedbirlerin uygulanacağı makul bir sürenin de belirlenmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Ancak, bulunulan aşamada, bu sürenin Mahkeme tarafından belirlenmesinin uygun olmayacağını; bu görevin Bakanlar Komitesi tarafında ifa edilmesinin daha uygun olacağı kanaatindedir. Mahkeme, yine de, savunmacı Hükümetin, Bakanlar Komitesi ile işbirliği halinde, ilgili genel tedbirlerin uygulanmasına yönelik detaylı bir zaman çizelgesi sunması için altı aylık bir süre tanımaktadır (*Rezmives ve diğerleri/Romanya*, 2017, § 126).

23. Davalı Devletin, verilen pilot karara istinaden bahse konu tedbirleri uygulamaması ve Sözleşme'ye aykırı davranmaya devam etmesi halinde Mahkeme, daha önce incelemesini erteleme kararı aldığı tüm benzer başvuruları yeniden inceleyebilir (bkz. yukarıda § 20) ve Sözleşme'nin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamaya yönelik kararlar verir (*Rezmives ve diğerleri/Romanya*, 2017, § 105).

24. Bir pilot karar kapsamında, pilot karara benzer diğer başvuruları yeniden incelemeye başladığı ve söz konusu pilot kararın icrası sonucunda sistemik sorunun kaynağındaki unsurun ortadan kaldırılmadığı durumda Mahkeme, pilot davaya benzer tüm derdest başvuruları incelemeye alması ile hedeflenen sonuca ulaşamayacağı kanaatindedir. *Burmych ve diğerleri/Ukrayna*, 2017 (§§ 176-199) kararında Mahkeme, [benzer] derdest ve gelecek davaların, pilot kararın icra sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmiştir. Sözleşme kapsamındaki yasal sorunların pilot karar ile çözüldüğünü hatırlatan Mahkeme, derdest durumdaki benzer davaları kayıttan düşürmeye karar vermiştir. Bahse konu davaların, Bakanlar Komitesi denetimi altında, savunmacı Devlet tarafından uygulanacak olan, telafi edici bireysel tedbirler dâhil, genel icra tedbirleri kapsamında çözümleri gerektiği görüşündedir. Sözleşme'nin gayesi açısından, Mahkemenin bu davalarla ilgilenmeye devam etmesi hiçbir amaca hizmet etmemektedir. Mahkeme, yine de, bu başvuruları yeniden ele alma yetkisinin saklı kaldığını hatırlatır (37 § 2 madde) ve iki yıllık bir süre içerisinde durumu yeniden değerlendirerek bu kararı gözden geçirebileceğini belirtmiştir (*Burmych ve diğerleri/Ukrayna*, 2017, § 223).

III. Yargı Yetkisi Kapsamı

A. Kararlara Uygunluğun Denetimi

25. Sözleşmeciler Devletlerin Mahkeme kararlarına uymalarına ilişkin mesele, Sözleşme'nin 46. maddesinin 4. ve 5. fıkralarında bahsi geçen "yükümlülüğe aykırı davranma sonucu izlenecek süreç"

bağlamında öne sürülmediği takdirde, Mahkemenin yargı yetkisi kapsamı dışında kalmaktadır (*Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2)* [BD], 2017, § 102). Nitekim 46. maddenin ikinci fıkrası uyarınca, kararların icra süreçlerinin denetlenmesinden Bakanlar Komitesi sorumludur.

26. *Restitutio in integrum* için mevcut olan imkânların çeşitliliği ve bunlara bağlı meselelerin niteliği dikkate alındığında, Sözleşme'nin 46 § 2 maddesi gereği sahip olduğu yetkiyi yerine getirmek açısından alınması gereken tedbirleri Bakanlar Komitesinin değerlendirilmesi, Mahkemenin değerlendirmesinden daha uygundur. Dolayısıyla Bakanlar Komitesi, davalı Devlet tarafından sağlanan bilgilere dayanarak ve başvuranın değişen durumunu usulünce dikkate alarak, Mahkeme tarafından tespit edilen ihlallere yönelik giderim sağlanması için uygulanabilir, zamanında, uygun ve yeterli tedbirlerin alındığını gözetmekle sorumludur (*Ilgar Mammadov/Azərbaycan* [BD], 2019, § 155).

27. Komite, Avrupa Konseyi'nin icra organıdır ve bu sebeple yürüttüğü çalışmalar siyasi bir çizgiye sahiptir. Buna göre, kararların icrasını denetlerken, ilgili yasal kuralların uygulanmasından oluşan belirli bir görevi yerine getirmektedir. İcra süreci, bir Sözleşmeci Devletin, Sözleşme'nin 46 § 1 maddesi uyarınca Uluslararası hukuk kapsamında sahip olduğu yükümlülükleri yerine getirmesi ile ilgilidir. Bahse konu yükümlülükler, ARSIWA kapsamında da belirtildiği gibi ihlale son verilmesi, ihlalin tekrarlanmaması ve zararlarının giderilmesi gibi uluslararası hukuk ilkelerine dayanmaktadır. Bu ilkeler, yıllar boyunca Bakanlar Komitesi tarafından uygulandıktan sonra, Bakanlar Komitesi İç Tüzüğü'nün 6.2 maddesinde yer bulmuşlardır (*Ilgar Mammadov/Azərbaycan* [BD], 2019, §§ 161-162).

28. Böylelikle, Sözleşme'nin 46. maddesi ile öngörülen denetim mekanizması sayesinde, Mahkeme kararlarının icrası hususunda, Bakanlar Komitesinin çalışmaları ile güçlendirilmiş kapsamlı bir çerçeve belirlenmiştir. Bakanlar Komitesinin bu çerçeve dâhilinde yürüttüğü denetim çalışmaları sonucunda, davacı Devletlerce ve icra sürecine dâhil olan diğer taraflarca sağlanan bilgilerin bulunduğu kamuya açık belgeler içeren ve Bakanlar Komitesi önünde bekleyen davalara ilişkin kararların kaydının tutulduğu bir külliyat oluşmuştur. Bu uygulama, aynı zamanda, Komitenin Üye Devletlere kararların icrasına ilişkin verdiği Tavsiye Kararlarında genel standartların belirlenmesinde de etkili olmuştur (örneğin; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararına istinaden bazı yargılamaların iç hukukta yeniden incelenmesine veya yenilenmesine dair R (2000) 2 sayılı Bakanlar Komitesi Kararı³, veya uzun yargılama sürecine karşı iç hukuk yollarına ilişkin CM/Rec(2010)3 sayılı Tavsiye Kararı⁴). Sonuç olarak Bakanlar Komitesi geniş bir müktesebat edinmiştir (*Ilgar Mammadov/Azərbaycan* [BD], 2019, §§ 161-163).

29. Mahkemenin, yalnızca 46 § 4 madde hükmü kapsamında incelenen ihlal davası^{***} kapsamında, uygunluk hususunda nihai bir hukuki değerlendirmede bulunması gerekmektedir. Böylelikle, Mahkeme, Bakanlar Komitesinin belirttiği tedbirler de dâhil olmak üzere sürece ilişkin Komitenin bilgisi dâhilindeki tüm hususları dikkate almış olur. Mahkeme, Komitenin denetim sürecinin sonunda ulaştığı sonuçları, davalı Hükümete ait görüşü ve mağdura ait ifadeleri usulünce dikkate alarak incelemesini yürütür. Bu ihlal davası bağlamında, Mahkeme, davalı Devletin 46 § 1 madde kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini tespit etmek amacıyla nihai karardan doğan yükümlülükleri ve bu kararın sonuçları ve ruhunu ortaya koyar (*Ilgar Mammadov/Azərbaycan* [BD], 2019, § 168).

B. Kabul Edilebilirliğe İlişkin Hususlar

³ *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararına istinaden bazı yargılamaların iç hukukta yeniden incelenmeleri veya yenilenmeleriyle ilgili R (2000) 2 sayılı Bakanlar Komitesi Kararı*

⁴ *Uzun yargılama sürecine karşı iç hukuk yollarına ilişkin CM/Rec(2010)3 sayılı Tavsiye Kararı*

^{***} (Ç.N.) AİHS'nin 46. maddesinin dördüncü fıkrasında yer verilen ihlal davası (infringement procedure), Bakanlar Komitesinin bir Sözleşmeci Devletin taraf olduğu bir davada verilen kesin karara uygun davranmayı reddettiği görüşünde ise, ilgili devlete ihtarda bulunduktan sonra, Komite toplantılarına katılmaya yetkili temsilcilerinin üçte iki oy çokluğu ile alacağı bir karar neticesinde ilgili Devletin AİHM'in verdiği kesin karara uyma yükümlülüğünü yerine getirmediği hususunu AİHM önüne taşımıştır.

1. 35 § 2 (b) Madde

30. Kararlarının icrasına ilişkin denetimin Bakanlar Komitesi tarafından yürütülmesi, bir kararın icrası için davalı Devlet tarafından uygulanan tedbirler hakkında yeni bir başvurunun yapılması ve bu başvurunun ilk kararda karara bağlanmamış hususlara ilişkin yeni bilgiler içermesi durumunda, yapılan başvurunun Mahkeme tarafından incelemesine engel teşkil etmemektedir. Mahkemenin tespit ettiği ihlali telafi etmek için davalı Devlet tarafından alınan tedbirlerden kaynaklanan ve ilk kararda hakkında bir sonuca ulaşılmamış hususlar Mahkeme yargı yetkisi kapsamına girer ve bu nedenle Mahkemenin incelemesi gereken yeni bir başvuruya konu olabilirler (*Guja/Moldova Cumhuriyeti (no. 2)*, 2018, § 35). Bakanlar Komitesinin bir kararın icra süreci hakkındaki denetiminin devam ediyor olması, söz konusu ilk kararda karara bağlanmamış yeni hususları içeren başvuruların Mahkeme tarafından değerlendirilmesinin önüne geçmez (*Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2)* [BD], 2017, § 57).

31. Bu noktada, 35 §2 (b) madde hakkında Mahkeme içtihadında belirlenen ve “Mahkeme tarafından daha önce incelenmiş bir husus ile esas olarak aynı olan (...) ve ilgili yeni bir bilgi içermeyen” başvuruların kabul edilemez olduğu yönündeki ilkeye değinmekte yarar vardır. Buna göre Mahkeme, başvuran dernek tarafından kedisine sunulan iki başvurunun esas olarak aynı kişi, aynı olaylar ve aynı şikâyetler ile alakalı olup olmadığından emin olmalıdır (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)/İsviçre (no. 2)* [BD], 2009, § 63).

32. Bir başvurunun “yeni bir husus” içerip içermediği belirli bir davaya özgü koşullara sıkı sıkıya bağlıdır ve davalar arasındaki farklılıklar her zaman net değildir. Dolayısıyla, *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)/İsviçre (no. 2)* [BD], 2009, kararı örneğinde olduğu gibi Mahkeme, kararına istinaden yargılamanın yenilenmesi yönündeki bir talebin ilgili ulusal mahkeme tarafından reddedilmesine ilişkin bir şikâyeti inceleme yetkisine sahip olduğuna kanaat getirmiştir. Mahkeme, ağırlıklı olarak, talebi reddetme kararının gerekçelerinin yeni bir unsur teşkil etmesine ve Sözleşme'nin yeniden ihlal edilmesine sebep olabilecek yeni bir bilgi niteliğinde olmasına dayanmaktadır (§ 65). Bunun yanı sıra, Mahkeme, Bakanlar Komitesinin Mahkeme kararının uygulanmasına ilişkin denetim sürecini, kendisine bildirilmeyen yargılamanın yenilenmesi talebinin reddedildiğini göz önünde bulundurmadan sona erdirmesini de dikkate almıştır. Mahkeme, yargılamayı yenileme talebinin reddedilmesi hususunun bu açıdan da yeni bir gelişme olarak nitelendirilebileceği kanaatine varmıştır (§ 67). Benzer bir şekilde, *Emre/İsviçre (no. 2)*, 2011, kararında Mahkeme, yargılamanın yenilenmesi sonucunda ulusal mahkemenin menfaatler arasındaki dengeyi yeniden sağlamak amacıyla verdiği yeni kararının da yeni bir unsur teşkil ettiğini tespit etmektedir. Ayrıca, icra sürecinin Bakanlar Komitesi nezdinde henüz başlamamış olduğunu da gözlemlemiştir (*Egmez/Kıbrıs (k.k.)*, 2012, §§ 54-56 kararında anılmıştır).

33. Öte yandan, *Schelling/Avusturya (no. 2)* (k.k.), 2010, ve *Steck-Risch ve diğerleri/Liechtenstein (k.k.)*, 2010, davalarında Mahkeme, olgusal olarak, yargılamanın yinelenmesi talebinin ulusal mahkemeler tarafından reddedilmesi kararlarının, Sözleşme'nin yeniden ihlal edilmesine sebep olacak yeni gerekçelere dayanmadığı veya bunlarla bağlantılı olmadığı kanaatine vararak benzer şikâyetleri kabul etmemiştir. Ayrıca, *Steck-Risch ve diğerleri/Liechtenstein (k.k.)*, 2010, kararında Mahkeme, önceki kararın icra sürecini denetleyen Bakanlar Komitesinin, yargılamanın yenilenmesi talebinin ulusal mahkeme tarafından reddedilmesinden önce ve böyle bir talebin olabileceğini göz ardı ederek denetimine son verdiğini tespit etmiştir. Bu bağlamda yeni bir bilgi de söz konusu olmamıştır (*Egmez/Kıbrıs (k.k.)*, 2012, §§ 54-56).

34. Mahkemenin yeni bir başvuru bağlamında ilgili yeni bilgileri incelediği durumda, Bakanlar Komitesine 46. madde ile atfedilen yetkilere müdahale edildiği sonucuna varılamaz. Bu açıdan, Mahkemenin yeni gelişmeleri inceleyememesi durumunda bu gelişmeler Sözleşme denetimi dışında kalacaktır (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)/İsviçre (no. 2)* [BD], 2009, § 67).

2. 35 § 3 (b) Madde

35. Mahkeme, aynı zamanda, insan haklarına saygının başvurunun esastan incelenmesini

gerektirip gerektirmediğini tespit etmek için yürütülen bir denetim süreci kapsamında alınan Bakanlar Komitesi kararlarına atıfta bulunmaktadır ([Rooney/İrlanda](#), 2013, § 34).

3. 37. Madde

36. Mahkeme, Bakanlar Komitesinin müktesebatı ile ilgili olarak 37 § 1 (c) madde kapsamında bulunulan tek taraflı deklarasyona dayanarak bir davanın kayıttan düşürülüp düşürülemeyeceğini değerlendirirken 46. maddede geçen ilkelere değinmiştir ([Taşdemir/Türkiye](#) (k.k.), 2019, § 20). Mahkeme, özellikle de konu hakkındaki açıklayıcı ve kapsamlı içtihadı dikkate alarak, Sözleşme ve Protokollerinde geçen tanımı uyarınca insan haklarına saygı gösterilmesinin başvurunun incelenmesine devam etmesini gerekli kılmadığı kanaatine varmıştır. Mahkeme, davalı Devletin Sözleşme'den doğan yükümlülüklerinin nitelikleri ve kapsamlarının daha önce pek çok kararında belirlendiği görüşündedir. Ayrıca, mevcut olan bu sorunlar, daha önceden Bakanlar Komitesinin dikkatine yeterli düzeyde sunulmuş ve Sözleşme'nin 46 § 2 maddesi gereğince takip edilmiştir. ([aynı yerde](#), § 22).

IV. Ekler

A. Maddelere Göre 46. Madde Kapsamındaki İlgili Bildirimler

1. Giriş

37. 46. Madde Rehberinin işbu Ekler bölümünde Mahkeme tarafından 46. madde kapsamında, temel Sözleşme hükümlerine ilişkin olarak yapılan başlıca bildirimler yer almaktadır.

a. 2. Madde

i. Esasa İlişkin Boyutu

38. İdam cezası veya 2. maddeye aykırı koşullarla karşı karşıya kalma ihtimalleri bulunan bir ülkeye – fiili ve tehdit niteliğinde – gönderilmeleri sonucunda, başvuranların yaşam haklarının ihlal edilme riskinin söz konusu olduğu davalarda Mahkeme, davalı Devleti, gönderilen Devletin yetkililerinden idam cezasının uygulanmayacağına dair güvence elde etmek için elindeki tüm imkânları kullanmaya yönlendirmiştir (*Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, 2010, § 171; *Al Nashiri/Polonya*, 2014, § 589)⁵.

ii. Sürece İlişkin Boyut (Ektin Soruşturma)

39. Mahkemenin, bir Hükümetin, 2. madde ihlalinin tespiti karşısında, ilgili ölüm olayı hakkında yeni bir soruşturma yürütmesi gerektiği yönünde bildirimde bulunmayı açıkça reddettiği durumlar olmuştur (*Ülkü Ekinci/Türkiye*, 2002, § 179). Mahkeme, bu tür davalarda yapılacak soruşturmaları etkili bir şekilde yürütüleceği veya şeffaflığın ve izlenebilirliğin sağlanmasıyla mağdurun ailesi ya da daha geniş bir topluluk için telafi edici sonuçlara ulaşılacağı varsayılmayacağı için böyle bir bildirimde bulunmayı reddetmektedir. Olay üzerinde geçen süre ve bu sürenin deliller üzerindeki etkisi ve tanıkların uygunluğu gibi hususlar sonucunda önemli olguların tespit edilememesi veya şüphe ve kuşku giderilememesi sebebiyle bu tür soruşturmalar kaçınılmaz olarak yetersiz ve sonuçsuz kalmaktadır. Akrabalarının mağdurun akıbeti veya fiziken nerede olduğu hakkında bir belirsizlik içerisinde olduğu kayıp davalarında dahi Mahkeme, yeni bir soruşturma yürütülmesi gerektiği yönünde herhangi bir açıklama yapmaktan geri durmuştur. Mahkeme, her bir davaya ait kararının icrası ile uygulamada yapılması gerekenler hakkındaki hususların, Bakanlar Komitesinin Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca yürüttüğü görevi kapsamına girdiği görüşündedir (*Finucane/Birleşik Krallık*, 2003, § 89).

40. Buna karşın, Mahkemenin, bazı koşullarda, 46. madde gereği yeni ve bağımsız bir soruşturmanın yürütülmesinin kaçınılmaz olduğunu belirttiği durumlar da meydana gelmiştir. Bu tip bir soruşturmanın, Mahkeme kararında ifade edilen koşullar altında ve o ana kadar yürütülen soruşturmaların başarısız olmalarına ilişkin sonuçları göz önünde bulundurarak yürütülmesi gerekmektedir (*Abuyeva ve diğerleri/Rusya*, 2010, § 240)⁶.

⁵ Davalı Devletin, başvuran hakkında ölüm cezası gerektiren suçlar isnat edilecek olması halinde iade edilmeyeceği yönünde diplomatik güvence verdiği *Soering/Birleşik Krallık*, 1898, davasına ilişkin 12 Mart 1990 tarihli ve *DH (90) 8* sayılı Bakanlar Komitesi Kararı, kararların icrasına ilişkin müktesebat kapsamında bu uygulamaya bir örnek oluşturabilir.

⁶ Komite, Davalı Devletin etkili bir soruşturma yürütme yönünde daimi bir yükümlülüğe sahip olduğu görüşündedir: “yürütülen ilk soruşturma hakkında tespit ettiği kusurlar sonucunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği karara istinaden yürütülen yeni soruşturmalar söz konusu olduğunda, yetkililerin, yasal veya fiili nedenlerle halen hangi soruşturma yollarına başvurulabileceği veya başvurulamayacağı, mevcut engelleri ortadan kaldırmak için kullanılan imkânları ve ne kadar sürede hangi sonuçlara ulaşılacağı konularını değerlendirip Komiteye bilgi vermesi önemlidir.” (bkz. *Corsacov/Moldova*, 2006, Bakanlar Komitesi'nin 1208. (CM-DH) toplantısında yapılan sunum (23-25 Eylül 2014). Ayrıca, “... yürütülen ilk soruşturmada eksiklikler tespit edildiği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararına istinaden yürütülen yeni

41. Derdest soruşturmaların zamanaşımına uğraması riskinin olduğu durumlarda Mahkeme, soruşturmanın ceza zamanaşımı uygulaması ile sonlanmamasını sağlamak için davalı Devletin tespit edilen durumu ortadan kaldırması gerektiğini belirtmiştir. Mahkeme bu gibi bildirimleri sunarken işlenen suçların ağırlığını, etkilenen çok miktardaki kişi sayısını, modern demokrasilerde benzer durumlarda uygulanabilecek ilgili yasal standartları, dava konusu olaylar hakkında gerçeği öğrenmenin toplum açısından önemini ve kamu menfaatinin, özellikle de savaş suçları ve insanlık suçları bağlamında, suçluların yargılanmaları ve mahkûm edilmelerinin temin edilmesini dikkate almaktadır (*Association "21 December 1989" ve diğerleri/Romanya*, 2011, §§ 189-195; *Aslakhanova ve diğerleri/Rusya*, 2012, § 237).

42. Farklı bağlamlarda ve Bakanlar Komitesinin müktesebatı doğrultusunda Mahkeme, önüne getirilen başvurulara sebep olan olaylarla ilgili soruşturma açılmasının hukuken veya fiilen imkânsız olduğu bazı durumların olabileceğini kabul etmektedir. Böyle durumlar, örneğin, sanığın beraat ettiği ve aynı suçtan ikinci kez yargılanmasının mümkün olmadığı davalar veya iç hukukta öngörülen zamanaşımı süreleri nedeniyle cezai yargılamanın zamanaşımına uğradığı davalarda meydana gelebilir. Nitekim zamanaşımından dolayı sonlandırılmış olan cezai yargılamaların yenilenmesi ile hukuki güvenlik sorunları ortaya çıkabilir ve bunun sonucunda davalı tarafın Sözleşme'nin 7. maddesi ile güvence altına alınan hakları etkilenebilir. Bu yönden, bir sanığın daha önce beraat ettiği veya mahkûm edildiği bir suçtan dolayı yeniden yargılanması, Sözleşme'ye ek 7 No'lu Protokol'ün 4. maddesi gereğince sanığı aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkına ilişkin sorunların ortaya çıkmasına sebep olabilir (*Taşdemir/Türkiye* (k.k.), 2019, § 14).

43. Benzer bir şekilde, Mahkeme, olayın gerçekleşmesi üzerinden uzun zaman geçmiş olması sonucunda delillerin kaybolmuş, tahrip edilmiş veya ulaşılamaz olabileceği ve bu sebeple uygulamada soruşturmanın yenilenmesinin mümkün olmaması ve etkin bir şekilde yürütülememesi ihtimalini göz ardı edemez. Dolayısıyla, bir üye Devletin ceza yargılamasını yenileme yükümlülüğü altında olup olmadığı veya bunun sonucunda tek taraflı deklarasyonda bu taahhüde yer verilmesi gerekir gerekmediği hususları, iddia edilen ihlalin niteliği ve ağırlığı; sanığın kimliği; yargılama sürecinde taraf olmayan kişilerin dâhil edilip edilmediği; cezai yargılamayı sonlandırma nedenleri; yargılamaları sonlandırma kararından önce her hangi bir eksik veya kusur bulunması; ve yargılamaların sonlandırılmasına sebep olan eksik veya kusurlar üzerinde sanığın etkisinin olup olmaması gibi davaya özgü koşullara bağlıdır (*Taşdemir/Türkiye* (k.k.), 2019, § 14).

44. Mahkeme, Sözleşme'nin 2. ve 3. maddeleri kapsamında sunulan şikâyetlere ait davalarda yargılamanın yenilenmesinin mümkün olamaması durumunun, ilkesel olarak, Bakanlar Komitesinin Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca dava hakkındaki incelemesine son vermesine engel olmadığını tespit etmiştir. Örneğin; yukarıda anılan *Jeronovičs* davasında Sözleşme'nin 3. maddesinin sürece ilişkin boyutunun ihlaline hükmedilen Büyük Daire kararını takiben başvuran, iç hukukta ilgili savcıdan soruşturmanın iddiaları doğrultusunda yenilenmesini talep etmiştir. Başvuranın bu talebi, zamanaşımına uğraması nedeniyle reddedilmiştir. Bakanlar Komitesi, Büyük Dairenin bu kararına ilişkin olarak, Sözleşme'nin 46 § 1 maddesinde gerekli görülen tüm tedbirlerin uygulandığı gerekçesiyle bu dava hakkındaki incelemesini sonlandırma kararı almıştır (bkz. *CM/ResDH(2017)312 sayılı Bakanlar Komitesi Kararı*) (*Taşdemir/Türkiye* (k.k.), 2019, § 19).

iii. Özel Husus: Operasyonların Planlanması ve Yönetilmesi

45. Mahkeme, devletin vücut bütünlüğüne yönelik silahlı kuvvet kullandığı bir operasyonun planlanması ve yönetilmesi bağlamında bir ihlalin oluşması sonucu bildirimlerde bulunmuştur. Mahkeme, geçmişten ders çıkarmak, yürürlükte olan yasal ve operasyonel standartlar hakkında farkındalığı artırmak ve aynı nitelikteki ihlallerin tekrarlanmasını engellemek amacıyla Devlet kurumları tarafından verilecek olan uygun karşılıklardan oluşan çeşitli bireysel ve genel tedbirlerle

soruşturmalar durumunda yetkililerin, yasal veya fiili nedenlerle halen neyin yapılabileceği veya yapılamayacağı, mevcut engelleri ortadan kaldırmak için kullanılan imkanları ve ne kadar sürede hangi sonuçlara ulaşılabileceği konularını değerlendirip Komiteye bilgi vermesi önemlidir." (bkz. *Gharibashvili group/Gürcistan*, Bakanlar Komitesi'nin 1222. (CM-DH) toplantısı esnasında yapılan sunum (Mart 2015)).

ihlallerin ele alınması gerektiği görüşündedir. Bu tür tedbirler, bilgi toplanması ve gerçeğin tespit edilmesi, güvenlik operasyonları sırasında meydana gelen yaşam hakkı ihlalleri ile ilgili olarak kamusal bilinçlenmenin ve bu ihlallerin kınanmasının sağlanması ve ilgili uluslararası standartlara sıkı sıkıya uyulmasını sağlamak için daha geniş bilgi paylaşımı ve polis, asker ve güvenlik güçleri mensuplarının daha iyi eğitilmesi gibi yargı dışı araçlara daha fazla başvurulmasını gerekli kılabılır. Gelecekte benzer ihlallerin meydana gelmesine engel olma konusunun da uygun bir yasal çerçevede kapsamında ele alınması gerekir, özellikle de, bu tür durumlarda, geniş kapsamlı güvenlik operasyonlarına ilişkin yasal araçların ve askeri, güvenlik ve sivil makamlar arasındaki işbirliğini sağlayan mekanizmaların uygun olmasını sağlamak ve ayrıca yürürlükteki uluslararası standartlara göre, güvenlik operasyonları sırasında vücut bütünlüğüne yönelik silahlı kuvvet kullanımına ilişkin ilkeleri ve kısıtlamaları düzenleyen kuralları açık bir şekilde ifade etmek gerekir (*Tagayeva ve diğerleri/Rusya*, 2017, § 640).

46. Ulusal düzeyde yürütülen ilgili soruşturmanın devam ettiği ve önemli olgusal bulguların elde edildiği böyle bir durumda soruşturmanın başarısız olmasına ilişkin olarak Mahkeme, Rusya Federasyonu'nun Sözleşme'nin 46.maddesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmesi için alması gereken özel tedbirlerin Mahkeme'nin kararı ışığında ve o ana kadar yürütülen soruşturmanın başarısızlığına ilişkin yukarıda anılan sonuçların özenle değerlendirilmesi gerektiği kanaatindedir. Bu yönde bir soruşturma, bilhassa, Devlet mensupları tarafından ayırım gözetmeksizin silah kullanımına açıklık getirmeli ve bilinen tüm olayları dikkate alarak bunların eylemlerini değerlendirmelidir. Aynı zamanda, mağdurların, ölüm sebepleri ve bunlara ilişkin yetkililerin sorumlulukları hakkındaki soruşturma sonuçlarına ulaşılması açısından hayati öneme sahip, uzman raporları da dâhil tüm belgelere ulaşmalarını sağlayarak kamu denetiminin uygun bir şekilde yürütülmesini güvence altına almalıdır (*Tagayeva ve diğeri/Rusya*, 2017, § 641).

b. 3. Madde

i. Esasa İlişkin: Sınır Dışı Edilme

α. Sınır Dışı Etme

47. 2. madde için de ifade edildiği gibi, Mahkeme, başvuranın gönderileceği ülkede, 3. maddeye aykırı muameleye maruz kalmayacağına dair diplomatik bir güvencenin alınması gerektiğini belirtmektedir (*M.A./Fransa*, 2018, § 91; *Hirsi Jamaa ve diğerleri/İtalya*, 2012, § 211).

48. Genel manada, başvuranın bir ülkeden sınır dışı edilerek 3. (veya 2.) maddeye aykırılık oluşturacak koşullarla karşı karşıya kalmayacağına dair güvencelerin alınmadığı durumlarda uygulanması gereken genel tedbirlere ilişkin olarak Mahkeme, yasa değişikliği ile idari ve adli uygulamaların değişmesini sağlamak gerektiğini belirtmiştir. Böylelikle; (a) bu anlamda savunulabilir bir iddia ileri sürüldüğü anda, ilgili yetkililerin, ulusal güvenlik endişesiyle sınır dışı edilmesi sonucunda bir yabancı, gideceği ülkedeki genel durum ve şahsi koşulları nedeniyle karşı karşıya kalabileceği riskleri titiz bir şekilde değerlendirmelerini gerektiren bir mekanizma oluşturulmuş olur; (b) kişinin gönderileceği ülke hukuken bağlayıcı bir belgede belirtilmeli ve ülke değişikliğine karşı yasal yollar bulunmalıdır; (c) yukarıda bahsi geçen mekanizmanın, ilgilinin üçüncü bir ülkeye gönderilmesini takiben, kötü muameleye maruz kalma riski usulünce incelenmeden bu ülkeden vatandaşı olduğu ülkeye geri gönderilme riski taşıyıp taşımadığı yönünde bir değerlendirmeyi mümkün kılması gerekmektedir; (d) sınır dışı etme kararına karşı itiraz edilerek ölüm veya kötü muameleye maruz kalma riskinin yüksek olduğu yönünde savunulabilir bir iddianın ileri sürüldüğü durumlarda, başvuru hukuk yolu iddianın incelemesi sonuçlanana kadar sınır dışı etme kararını otomatik olarak askıya alınması gerekmektedir; ve (e) gönderileceği ülkede kötü muamele veya ölüm riskinin yüksek olduğu yönündeki iddiaların mahkemeler tarafından titizlikle incelenmeleri gerekmektedir (*Auad/Bulgaristan*, 2011, § 139).

β. İşkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamelelerin önlenmesi

49. *Cestaro/İtalya*, 2015, kararında Mahkeme, İtalyan ceza mevzuatının, bir yandan dava konusu işkence eylemlerinin cezalandırılmasına ilişkin gerekliliklere uygun olmadığını, diğer yandan 3.

maddenin ihlaline yol açacak benzer eylemlerin yinelenmesine engel olabilecek caydırıcı etkiden mahrum olduğunu tespit etmiştir. Bu sebeple, Mahkeme nazarında, sorunun yapısal niteliği göz ardı edilemez. Dahası, içtihadında belirlenen ilkeler ve tespitinin yaparken dayandığı sebepleri göz önünde bulundurarak Mahkeme, hem işkence eylemlerinin hem de 3. madde ile yasaklanan diğer kötü muamele türlerinin suç sayılmasına ilişkin benzer bir sorunun meydana geldiği kanaatine varmıştır: İtalyan ceza mevzuatında [*Sözleşme'nin*] 3. maddesi ile yasaklanan tüm kötü muamele türlerini kapsayan uygun bir hükmün bulunmaması dolayısıyla, zamanaşımı ve ceza indirimi uygulamaları ile, soruşturma makamları ve yargılama mercilerinin tüm uğraşlarına rağmen, fiiliyatta, aynı hüküm uyarınca hem “işkence” eyleminden sorumlu olanların hem de “insanlık dışı” ve “aşağılayıcı” muamele faillerinin cezalandırılmalarına engel olabilir.

50. Bu sorunun giderilmesi için alınması gereken tedbirlere ilişkin olarak Mahkeme, ilk olarak, Devletin 3. madde kapsamında sahip olduğu pozitif yükümlülüğün, özellikle de etkili ceza hukuku hükümleri dâhil ederek uygun bir yasal çerçeve oluşturma gerekliliğini de içerebileceğini hatırlatmaktadır. Bu gereklilik, aynı zamanda, diğerlerinin yanı sıra, işkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme'nin 4. maddesi gibi farklı uluslararası belgelerden de kaynaklanmaktadır. BM İnsan Hakları Komitesi, BM İşkenceye Karşı Komite ve Avrupa Konseyi İşkenceyi ve İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele [*ve Cezayı*] Önleme Komitesi'ne ait görüşler ve tavsiyelerde de yukarıdaki ifade edilmektedir. Bu bağlamda Mahkeme, İtalyan hukuk sistemine, işkence ve 3. maddede geçen diğer kötü muamele türlerinden mesul olanlar hakkında uygun yaptırımlar uygulanmasını sağlayacak yasal bir mekanizmanın dâhil edilip bu şahısların, Mahkeme içtihadı ile uyumlu olmayan tedbirlerden faydalanmalarının önüne geçilmesi gerektiği görüşündedir (*Cestaro/İtalya*, 2015, §§ 242-246).

ii. Sürece İlişkin

51. Mahkeme içtihadından anlaşıldığı üzere, Sözleşmeciler Devletlerin Sözleşme'nin 2. maddesinde olduğu gibi 3. maddesi kapsamında sahip oldukları etkin bir soruşturma yürütme yükümlülüğü, soruşturmanın yapılabilir olduğu ancak henüz tamamlanmadığı veya Sözleşme standartlarına uygun olmadığı sürece geçerliliğini korumaktadır. Yapılması gerekli olan soruşturmanın halen yürütülmemesi, bu hüküm kapsamında devam eden ve derdest olan soruşturmanın gecikmeye mahal vermeden yeniden yapılmasının sağlanması ile giderilebilecek bir ihlal olarak değerlendirilecektir. Ardından, yürürlükteki Sözleşme ilkeleri uyarınca, söz konusu soruşturmanın mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılması gereklidir (*Abu Zubaydah/Litvanya*, 2018, § 682).

iii. Özel Husus: Kayıp Vakaları

52. Kayıp vakaları bağlamında tespit edilen yapısal bir soruna ilişkin *Aslakhanova ve Diğerleri/Rusya*, 2012, §§ 222-239, davasında Mahkeme 46. madde hakkında kapsamlı bildirimlerde bulunmuştur. Tedbirler aşağıdaki gibi iki ana gruba ayrılmaktadır:

α. Mağdur Ailelerinin Durumu

53. Mahkeme nazarında ivedilikle ele alınması gereken ilk tedbir grubu, kaybolan aile fertlerinin akıbetinin ve olası ölüm koşullarının belirsiz olması sebebiyle ailelerin maruz kaldıkları ve kalacakları acılara ilişkindir. Mahkeme, Devletin 3. maddeden kaynaklanan ve ilgili kişinin ölüm koşullarının ve cenazesinin konumunun tespit edilmesini gerektiren bir göreve sahip olduğu kanaatine daha önce varmıştır. Konu hakkında verdiği önceki kararlarında da görüldüğü gibi, mağdurları belirgin şekilde çaresizlik ve belirsizliğe sevk eden ceza soruşturmaları bu açıdan fazlasıyla yetersiz kalmıştır. Genel olarak, kaçırma vakaları hakkında yürütülen soruşturmalar - gizli güvenlik operasyonu düzenlenmesinin gerekli olduğu varsayılan koşullarda - kaybolan kişinin akıbetini açığa çıkarmakta başarısız olmuştur. Birçok ulusal ve uluslararası raporda nitelendirildiği gibi sorunun büyüklüğü ve ağırlığına rağmen insani ıstırapın bu boyutuna ceza soruşturmaları aracılığıyla verilen karşılık halen yetersiz kalmaktadır.

54. Mahkeme, yinelenen bir öneriyi öne çıkarmaktadır: ilgili tüm bilgilere sınırsız erişime sahip ve

güven ilişkisine bağlı kalarak kaybolan kişinin yakınlarıyla iş birliği halinde çalışacak olan, bölgesindeki kayıp vakalarından sorumlu tek ve yüksek yetkili bir makam kurmak. Bu makam kayıp vakalarına ilişkin verilerin bir arada tutulduğu bir veri tabanı oluşturup muhafaza edebilir.

55. Zorlayıcılığı bulunan bir başka ihtiyaç ise, gömülmüş olması muhtemel yerleri tespit edip cesedin topraktan çıkarılması; kalıntıların toplanması, muhafaza edilmesi ve tanımlanması; ve gerekli olması durumunda, güncel genetik veri bankalarından yararlanarak eşleştirme yapılması dâhil sahada geniş çaplı adli ve bilimsel çalışmalar yürütmek amacıyla gerekli olan tüm özel ve uygun kaynakların sağlanmasıdır. Bu kaynakların, kayıp olayının meydana geldiği bölgede bulunan ve mümkünse yukarıda bahsi geçen yüksek yetkili makam ile yakın işbirliği halinde veya bu makamın gözetiminde çalışacak özel bir kurumda toplanması makul olacaktır.

56. Sorunun bir başka boyutu ise mağdurların ailelerine maddi tazminat ödeme imkânına ilişkindir. Mahkeme, bazı koşullar altında, akrabaların "endişe verici ve üzücü durumlarına" ilişkin Devletin açık ve samimi bir şekilde sorumluluğunu kabul etmesi ile birlikte tatminkâr maddi bir tazminat ödemesi sonucunda Sözleşme'nin 3. maddesi gereğince sorunun çözüme ulaştırılabileceğini belirtmektedir.

57. Benzer bir şekilde, kayıp veya faili meçhul cinayetlere ilişkin davalarda, ulusal düzeyde yürütülen soruşturmanın Sözleşme gerekliliklerine göre yetersiz kaldığı yönündeki iddiaları ilk bakışta destekler nitelikte görünen delillerin bulunduğu durumlarda Mahkeme, mağdurun ailesine tek taraflı giderim teklifinde bulunma ihtimalini göz ardı etmemektedir. Tazminat hususuna ek olarak yapılabilecek bu tür tekliflerin, en azından, bu yönde bir ikrar ile beraber davalı Devlet tarafından, Sözleşme'nin 46 § 2 maddesi uyarınca Bakanlar Komitesinin gözetimi altında, Mahkemenin benzer davalarda verdiği kararlarda tanımlanan Sözleşme gerekliliklerine uygun olarak yürütülecek bir soruşturma içermeleri gerekir.

6. Soruşturmanın Etkinliği

58. Mahkemenin en hızlı şekilde uygulanması gerektiğini düşündüğü ikinci tedbir grubu, ceza soruşturmasının etkili olmaması ve bunların sonucunda en ciddi insan hakları ihlallerine neden olan kişilerin cezasız kalmalarına ilişkindir.

59. Mahkeme, olayların üzerinden yıllar geçmesi sonucunda görgü tanıklarının ifadelerinin alınmasının veya sanıklar aleyhinde bir olayın tespitinin ve ortaya konmasının zor olacağını kabul etmektedir. Buna karşın, Mahkemenin usule ilişkin yükümlülükler alanındaki içtihadı açıklı. Soruşturmanın sonuçsuz kalsa veya deliller yetersiz olsa sonuç son tahlilde kaçınılmaz olmayabilir ve davalı Devlet gerekli çabayı gösterme yükümlülüğünden muaf tutulamaz. Dolayısıyla yapılabilecek bir şeyin kalmadığı söylenemez.

60. 3. madde bağlamındaki insani boyut çözülmüş olmasına karşın, Devletin müdahil olduğuna ilişkin *prima facie* delillerin bulunduğu tespit edilen ölüm ve ölüm karinesi vakaları hakkında soruşturma yürütme yükümlülüğü bakidir.

61. Uygulamada, geçmişte bölgede meydana gelen kayıp vakalarının, kolluk güçleri tarafından ortaya konulacak kapsamlı ve yoğun çabaların odağı haline gelmeleri büyük önem taşımaktadır. Olayın kamu çalışanı tarafından gerçekleştirildiği düşünülen tüm bu vakalara ortak bir dizi sorunun aydınlığa kavuşturulması amacıyla, bu vakaların bilinen tarz ve benzerlikleri dikkate alınarak, kısıtlı bir süre içerisinde, genel bir strateji çizelgesi veya eylem planı oluşturulması hayati öneme sahiptir. Bahse konu planın, bu belirli ve yaygın kayıp olayına sebep olan suç eylemlerine ait mevcut hukuki tanımların uygunluğuna dair bir değerlendirme de içermesi gerekmektedir.

62. İlgili ihlallerin sahip oldukları geniş kapsam, nitelikleri ve giderilmeleri ihtiyacını dikkate alarak Mahkeme, bu sorunların ele alınacağı kapsamlı ve kısıtlı süreli bir stratejinin Devlet tarafından gecikmeden hazırlanıp, uygulamasının denetlenmesi açısından Bakanlar Komitesine sunulması gerektiği kanaatinde.

iv. Özel Husus: Tutulma Koşulları

63. Mahkeme, tutulma koşullarının yetersiz olmasına ilişkin 46. madde kapsamında bildirimde bulunma fırsatına çok defa sahip olmuştur. Tutulma koşullarına dair tematik müzakerelerinde Bakanlar Komitesi, koşulların iyileştirilmesi ve genellikle cezaevi doluluk oranlarının azaltılması için tasarlanan yapısal tedbirler ve kötü muameleyi önlemek ve maruz kalınan kötü muameleyi telafi etmek amacıyla bir iç hukuk yolunun geliştirilmesi yönünde davalı Devletin 46. madde kapsamında üzerinde durması gerektiği hususları gruplandırmıştır (bkz. [CM/Inf\(2018\)4](#)). Bu belgede atıfta bulunulan Tavsiye Kararları ve diğer kaynaklar aynı zamanda, aşağıdaki hususların çıkış noktası olan ve Mahkemenin bu konuda verdiği bildirimlerde de geçmektedir (*Ananyev ve diğerleri/Rusya*, 2012, §§ 197-240; *Torreggiani ve diğerleri/İtalya*, 2013, §§ 91-99; *Rezmiveş ve diğerleri/Romanya*, 2017, §§ 115-126; ve *Sukachov/Ukrayna**, 2020, §§ 126-161).

α. Doluluğun Azaltılması ve Maddi Yönden Tutulma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Tedbirler

64. Mahkeme, her bir mahkûmun Sözleşme'nin 3. maddesine uygun koşullarda tutulmasını sağlayamadığı durumlarda Devletin, hapis cezası dışında cezalandırıcı tedbirleri daha yaygın bir şekilde uygulayarak, tutuklu yargılama uygulamasını azaltarak ve bu tür tutulma sürelerinin uzamasına engel olarak cezaevlerindeki nüfusu azaltmak için eyleme geçmesi yönünde Devleti teşvik ettiğini hatırlatır.

65. Mahkeme, yargısal görev alanı dışında kalan karmaşık yasal ve uygulamaya ilişkin hususlar içerdiğinden Devletlerin ceza hukukunun ve ceza infaz sistemlerini nasıl düzenleyeceklerini belirtmez. Bunun yerine Mahkeme, aşırı kalabalık ve maddi tutulma koşullarının yetersizliği ile mücadele etmek için bir dizi çözüm sunan Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesinin (CPT) tavsiyelerine, Bakanlar Komitesi tarafından gerçekleştirilen değerlendirmeler ve *Cezaevlerinde Aşırı Kalabalıklaşmaya İlişkin Beyaz Kitap*'a⁷ atıfta bulunur.

66. Tutuklu yargılama süreci ile ilgili olarak Mahkeme, CPT ve Bakanlar Komitesinin, karakollarda bulunan nezarethanelerin birkaç günü aşan tutuklama süreleri için “yapısal olarak uygun olmadıkları” ve tutukluların bu tesislerde çok kısa bir süre tutulabileceği görüşünde olduklarını tespit etmiştir.

67. Hükmen tutukluluk sürecine ilişkin olarak ise Mahkeme, bazı suçlar için ceza sürelerinin kısaltılması, kişinin hürriyetinin kısıtlanması yerine para cezasına çarptırılması, beraat veya cezanın tecili gibi yollara odaklanılan reformların altını çizmektedir. Bu tür tedbirler ile birlikte hürriyetin kısıtlanmasına alternatif olabilecek çeşitli yollara başvurarak cezaevlerindeki kalabalığın azaltılması yönünde olumlu bir etki yaratılabilir. Başvurulabilecek diğer seçenekler arasında cezaya hükmedilmesini gerektiren koşulları hafifletmek, cezayı tecil etmek ve en önemlisi, şartlı tahliye uygulamasını yaygınlaştırıp etkili bir şekilde işlemlerini sağlamak gibi yöntemler sayılabilir.

68. Cezaevleri kapasitesinin artırılması için yatırım yapılması hakkında Mahkeme, söz konusu soruna uzun vadeli bir çözüm sunmayacağı ifade edilen [Rec\(99\)22 sayılı Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı'na](#) dikkat çeker. Dahası, bazı cezaevlerindeki tehlikeli fiziki koşullar ve düşük hijyenik koşullar dikkate alındığında, yatırım fonlarının mevcut cezaevlerini yenileme çalışmaları için ayrılması gerekmektedir (*Rezmiveş ve diğerleri/Romanya*, 2017, § 119).

β. Hukuk Yolları

69. Bu tür davalarda tespit edilen sistemik sorunların üstesinden gelmek için uygulanması gereken iç hukuk yolu veya yolları ile ilgili olarak Mahkeme, tutulma koşulları söz konusu olduğu durumlarda “önleyici” ve “telafi edici” yasal yolların tamamlayıcı nitelikte olduklarını sıklıkla belirtmiştir. Dolayısıyla, bir başvuranın Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı koşullarda tutulduğu tespit

⁷ Avrupa Konseyi'nin Suç Sorunları Avrupa Komitesi (CDPC), Haziran 2016

edildiğinde başvurulabilecek en iyi telafi yolu, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye maruz kalmama hakkının ihlaline en kısa zamanda son vermektir. Buna ek olarak, itibarına zarar veren koşullarda tutulan herkesin, uygun bir tazminat almasını sağlayacak tazmin edici bir hukuk yoluna başvurarak telafi elde etme imkânına sahip olması gerekmektedir (*J.M.B. ve diğerleri/Fransa**, 2020, § 316).

70. Bu bağlamda, Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı bir durumu telafi etmek amacıyla uygulandığının açıkça ifade edildiği ve ilgili kişi hakkında uygulanan ceza üzerinde ölçülebilir bir etki yarattığı takdirde, tutulma koşullarının yetersiz olmasından kaynaklanan bir durumu telafi etmeye uygun bir tedbir olan ceza infaz indirimine ilişkin yasal girişimleri özellikle dikkate almıştır (*Rezmiveş ve diğerleri/Romanya*, 2017, § 125).

c. 5. Madde

71. 5. madde kapsamındaki bazı davalarda Mahkeme, tespit edilen ihlalin niteliği gereği telafi edebilecek farklı tedbir seçeneklerinin gerçekten bulunmadığı kanaatine vararak bu tedbirleri bizzat belirtmektedir.

72. Örneğin; *Şahin Alpay/Türkiye*, 2018, §§ 194-195, kararında Mahkeme, başvuranın tutukluluk halinin devam etmesi sonucunda Sözleşme'nin 5 § 1 maddesinin ihlalinin de devam edeceği ve davalı Devlet açısından Sözleşme'nin 46. maddesinden doğan Mahkeme kararına uyma yükümlülüğünün yerine getirilmeyeceğine kanaat getirmiştir. Buna göre, davaya özgü koşullar doğrultusunda, ihlal tespitinin dayandırıldığı gerekçeler ve bu ihlale acil olarak son verilmesi gerekliliği bakımından Mahkeme, davalı Devletin mümkün olan en kısa sürede başvuranın tutukluluk halinin sonlandırılmasını sağlamakla yükümlü olduğu kanaatine varmıştır (*Şahin Alpay/Türkiye*, 2018, § 194-195, ve diğer atıflar).

73. *S.K./Rusya*, 2017, §§ 134-135, davasında başvuran idari gözetim altında bir göçmendir. Mahkeme hem bireysel hem genel tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmiştir. Başvuranın geri gönderilmesi durumunda Sözleşme'nin 2. ve 3. maddelerinin ihlal edileceğine ve tutukluluk halinin devam etmesinin ise, 5 § 1 maddenin ihlali ile sonuçlanacağı sonucuna ulaşmıştır. Sonuç olarak, kesinleşmiş nihai kararın bildirilmesinin ertesi günü başvuranın derhal salıverilmesinin uygun olacağı kanaatine varmıştır.

d. 6. Madde

74. Yargılamaların gereğinden fazla uzun sürmesine ilişkin davalar Mahkeme içtihadında sıklıkla görülür ve çoğu zaman yapısal bir sorundan kaynaklanmaktadır. Bakanlar Komitesinin icra aşamasına ilişkin müktesebatı, yargılamaların aşırı uzun sürmesine yönelik etkili hukuk yollarına dair [CM/Rec\(2010\)3](#) sayılı Tavsiye Kararında toplanmıştır. Bahse konu belgede, Devletlere, yargılama sürelerinin kaynağında bulunan yapısal sorunları çözüme ulaştırmak ve tercihen yargılamaların hız kazanmasını sağlayacak ve geçmişte yaşanan gecikmeleri tazmin edecek hukuk yollarını uygulamaya koyması için bir dizi tavsiyede bulunmuştur. Mahkeme, bu hususta yaptığı bildirimlerde bu tavsiyeye atıfta bulunmaktadır.

75. Mahkeme, yargı sisteminin Sözleşme'nin 6 § 1 maddesinde geçen makul süreleri sağlamakta yetersiz kaldığı durumlarda, yargılamaların aşırı uzun sürmesinin önüne geçmek amacıyla hızlandırılmalarını sağlayacak bir hukuk yolu tasarlamının en etkili çözüm yolu olduğunu belirtmiştir. Bu tür bir hukuk yolu, yalnızca tazminat öngören bir hukuk yoluna nazaran, aynı yargılama türünden kaynaklanan ardışık ihlallerin önüne geçmektedir ve yalnızca ihlalin meydana gelmesinin ardından bir telafi sunmaması yönüyle yadsınamaz bir avantaj sunmaktadır. Mahkeme, yargılamaları hızlandırmayı amaçlayan ve tazminat öngören iki ayrı hukuk yolunu birleştirerek bazı Devletlerin durumu çok iyi kavradıklarını tespit etmiştir (*Gazsó/Macaristan*, 2015, § 39).

76. Ceza yargılamalarının 46. madde kapsamında yenilenmesi de Bakanlar Komitesinin 6. maddeye ilişkin ait müktesebatının yerleşik bir bölümünü teşkil etmektedir. Üye Devletler arasında yalnızca Liechtenstein, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine ait bir karara dayanarak bir ceza

yargılamanın yenilenmesine veya yeniden incelenmesine imkân tanımamaktadır (*Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2)*, 2017, § 39).

77. Böylelikle, 6. maddenin cezai boyutunun ihlalden mağdur olan neredeyse tüm başvuranlar, cezai yargılamanın yenilenmesini talep edebilirler. Mahkeme, başvuranın talep etmesi durumunda, yargılamanın başka bir mahkeme tarafından yeniden görülmesi veya yargılamanın yenilenmesi, ilkesel olarak, en uygun telafi şekli olduğunu ifade ederek bildirimlerinde bu imkândan bahsetmektedir (*Öcalan/Türkiye* [BD], 2005, § 210, *Sakhnovskiy/Rusya* [BD], 2010, § 112).

78. Bununla birlikte, Mahkeme, davaya özgü koşullar dikkate alındığında iç hukuktaki yargılamanın yenilenmesinin uygun bir tedbir olamayabileceğini de belirtmektedir. *Henryk Urban ve Ryszard Urban/Polonya*, 2010, (§§ 64-67) kararında Mahkeme, ihlalin, birinci derece mahkemelerde bulunan “denetçilerin” (idare tarafından görevden alınabilen nitelikte bir hâkim adayı) kaynaklandığını için benzer bir bildirimde bulunmuştur. Ulusal düzeyde, Anayasa Mahkemesinin denetçilerin görevinin Anayasa'ya aykırı olduğu yönünde bir karar vermesi üzerine yapısal sorunun giderildiği tespit edilmiştir. Anayasa Mahkemesi, hukuki güvenlik ilkesine aykırı olacağı gerekçesiyle daha önce denetçiler tarafından hakkında karara varılmış davaların yenilenmelerine izin vermemeye karar vermiştir ve bu eksiklik ile değerlendirme yetkilileri tarafından bireysel davalar hakkında daha önce verilmiş olan her bir kararın geçerliliği arasında otomatik bir ilişkinin olmadığı kanaat getirmiştir. Mahkeme, nihai yargı kararları bağlamında hukuki güvenlik ilkesinin önemini vurgulandığı içtihadına atıfta bulunarak bu yorumu keyfi veya açıkça temelsiz bir uygulama olarak değerlendirmemiştir.

e. 7. Madde

79. 7. maddenin ihlal edildiği bazı durumlar için Mahkeme bireysel tedbirler belirtmiştir: Başvuranın talebi üzerine yargılamanın yenilenmesi (başvuranın Sözleşme'nin 6. maddesine aykırı bir şekilde mahkûm edildiği durumda geçerli olan ilkelerin uygulandığı *Dragotoni ve Militaru-Pidhorni/Romanya*, 2007, § 55, kararı); başvuranın mümkün olan en kısa sürede serbest bırakılması (Sözleşme'nin 7. maddesi ve 5 § 1 maddesinin ihlal edildiği *Del Río Prada/İspanya* [BD], 2013, § 139, kararı); veya lehe kanunun geriye yürümesi ilkesi uyarınca, savunmacı Devletten, başvuranın müebbet hapis cezasının otuz yılı aşmayacak bir hapis cezasına çevrilmesinin talep edilmesi (*Scoppola/İtalya (no. 2)* [BD], 2009, § 154 ve yürürlükteki 6 (a) sayılı hüküm).

f. 9. Madde

80. 9. madde bağlamında Mahkeme, iç hukukta yargılamanın yenilenmesi ile tespit edilen ihlalin telafi edilmesinin sağlanabileceğini belirtmiştir (*Biblical Centre of the Chiuvas Republic/Rusya*, 2014, § 66).

g. 5. ve 8. Maddeler ile Birlikte Değerlendirilen 18. Madde

81. *Ilgar Mammadov/Azərbaycan* (46 § 4 madde) davasında, icrasına ilişkin herhangi bir bildirimde bulunmadığı ilk kararına istinaden Mahkeme, 5. madde ile birlikte değerlendirilen 18. maddenin ihlali kapsamında, 46. maddeden doğan yükümlülüğü incelemiştir. 46 § 4 maddeye ilişkin icra tedbirlerini incelerken Büyük Daire, ilk *Mammadov* kararında 5. madde ile birlikte değerlendirilen 18. maddenin ihlal edildiği yönündeki tespitlerinin niteliğine dair ulaştığı sonuçlar ışığında Azerbaycan Devletinden, Mahkemenin keyfi davrandığını değerlendirdiği suç isnadından kaynaklanan olumsuz etkilerin bertaraf edilmesinin talep edildiğini tespit etmiştir. Bu değerlendirmeden yola çıkarak, ilk *Mammadov* kararı ve ilgili *restitutio in integrum* yükümlülüğü gereği Devlet, ilk başta, Mahkeme tarafından keyfi yapılan isnatları kaldırmak veya iptal etmek ve başvuran Mammadov'un tutuklu yargılanma sürecine son vermek zorunda kalmıştır. Nitekim, Mammadov'un tutuklu yargılanma süreci, Mart 2014 tarihinde ilk derece mahkemesi tarafından mahkûm edilmesi ile son bulmuştur. Buna karşın isnatlar hiçbir zaman kaldırılmamıştır, aksine, daha sonra hakkında verilen mahkûmiyet kararı tamamen bu isnatlara dayandırılmıştır. Dolayısıyla, bu karara istinaden tutuklanması

sonucunda (tutuklu yargılanmaya devam etmesi yerine), Sözleşme gerekliliklerine uyulmuş olması durumunda bulunacağı konuma geri dönmesini sağlamamıştır. Sonuç olarak, öncelikli olan *restitutio in integrum* yükümlülüğünün yerine getirilmesi için halen, serbest bırakılması dâhil kendisine isnat edilen cezai suçlamaların olumsuz sonuçlarının bertaraf edilmesi gerekmektedir. Bunun üzerine Mahkeme, bizzat keyfi olarak nitelediği isnatların olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması yoluyla *restitutio in integrum*'un mümkün olup olmadığını veya bunun “maddi olarak imkânsız” ya da “tazminat yerine iade yolunun uygulanmasından hasil olacak faydadan daha ağır bir külfet” teşkil edip etmediğini değerlendirmiştir. Bu hususlara göre *restitutio in integrum*'un önünde bir engelin bulunmadığına kanaat getirmiştir. Böylelikle Mahkeme, Azerbaycan'ın 46 § 1 maddesi kapsamında, keyfi olarak tanımladığı isnatlardan kaynaklanan olumsuz sonuçların ortadan kaldırmasını ve başvuran Mammadov'un serbest bırakmasını gerektiren *restitutio in integrum* yükümlülüğünün bulunduğunu tespit etmiştir.

82. 18. madde ile ilgili diğer davalarda Mahkeme, davalı Devlet tarafından alınması gereken genel tedbirlerin, öncelikli olarak, Hükümete yöneltilen eleştirilerin, sivil toplum aktivistlerinin ve insan hakları savunucularının keyfi yakalama ve tutuklamalara karşı korunmasına odaklanmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu tedbirler, bu tür bireylere karşı hasmane cezai takibatların yapılmasını ve ceza hukukunun kötüye kullanılmasını sona erdirecek nitelikte olmalı ve gelecekte benzer uygulamaların önüne geçmeyi sağlamalıdır (*Aliyev/Azerbaycan*, 2018, §§ 223-228).

h. 34. Madde

83. İhraç etme, sınır dışı etme veya kaçırma vakalarına ilişkin 34. maddenin ihlal edildiği bir davada, Mahkemenin ihlali tespit ettiği sırada başvuran çoğu zaman davalı Devletin sınırları dışında bulunmaktadır. Bu gibi durumlarda, başvuranın davalı Devletin yargı yetkisi kapsamı dışında kalması, Devletin başvurana ulaşip lehinde telafi edici tedbirler uygulamasını doğal olarak zorlaştırmaktadır. Buna karşın, bu koşulların oluşması, davalı Devletin, tespit edilen ihlalin sonlandırılması ve sonuçlarının kaldırılması için yargı yetkisi kapsamında gereken tüm tedbirleri alması yönündeki yasal yükümlülüğünden muaf tutulmasına tek başına yeterli değildir. Alınması gereken özel tedbirlerin her bir daya özgü koşullara bağlı olarak değişiklik göstermesine karşın, karara uyma yükümlülüğü gereğince, başvuranın Mahkeme tarafından ihlal edildiği tespit edilen hakkının, azami ölçüde, güvence altına alınması için davalı Devletin, Bakanlar Komitesinin denetimi altında, bu tür yasal, diplomatik ve/veya uygulamaya ilişkin tüm imkânları belirleyip iyi niyetle kullanması gerekmektedir. Ayrıca, Mahkemenin tespit ettiği sürece ilişkin ihlalin giderilmesi amacıyla dava konusu olay hakkında etkili bir inceleme yürütmek gibi, tamamen davalı Devletin yargı yetkisine giren bu bireysel tedbirleri almak, yararlanılabileceği bir diğer yöntemdir (*Savridin Dzhurayev/Rusya*, 2013, §§ 253-255).

i.1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesi

84. Mahkeme, mülkiyet hakkı ile ilgili hususlar gibi yapısal sorunlardan kaynaklanan hususları konu alan ve 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi ile bağlantılı birçok davada kararın icrasına ilişkin bildirimlerde bulunmuştur (*Broniowski/Polonya* [BD], 2004, § 190).

85. Bu tür davalarda Mahkeme, davalı Devletin her şeyden önce, Mahkeme tarafından Sözleşme'ye uygun olmadığını tespit edilen durumdan, ilgili başvuran gibi etkilenen geniş kitlenin bahse konu haktan etkili bir şekilde yararlanmasının önünde bulunan tüm engelleri ortadan kaldırması gerektiğini veya, bunu başaramadığı durumlarda, uygun bir giderim yolu bulması gerektiğini belirtmektedir (*Maria Atanasiu ve diğerleri/Romanya*, 2010, § 231; *Broniowski/Polonya* [BD], 2004, § 194). Uygun bir giderimin bulunması, genellikle, mülkiyetini kaybeden kişilerin piyasa değerine uygun makul bir tazminat elde etmelerini sağlayacak bir hukuk yolunun oluşturulmasını gerektirmektedir (*Krasteva ve diğerleri/Bulgaristan*, 2017, § 34).

86. Mahkeme, ayrıca, Devletin ekonomik ve hukuk sistemlerinin değiştirme süreçlerinden etkilenen farklı kişilerin söz konusu olan hakları ve ayrıca sağlayacakları avantajları ve dezavantajlar arasında bir denge kurmanın, farklı ulusal makamların dâhil olduğu zorlu bir çalışma olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla, davalı Devletin, mülkiyet hakkını güvence altına almak veya ülke içerisindeki

mülkiyet bağlamındaki ilişkileri düzenlemek için alması gerektiği tedbirler ve bunları uygulanmasına ilişkin olarak geniş bir takdir yetkisine sahip olması gerektiği kanaatindedir (*Maria Atanasiu ve diğerleri/Romanya*, 2010, § 233).

87. Müdahalenin kira denetim yasalarından kaynaklandığı durumlarda ise Mahkeme, ihlalin, mülk sahiplerinin serbest piyasa değerlerine göre kira almalarını sağlayacak şekilde telafi edilmesi gerektiğini ve Devletin, en kısa sürede, ihlalin gerçekçi ve etkili bir şekilde giderilmesi için özel ve anlaşılır bir tazmin edici tedbir alması gerektiğini belirtmiştir (*Bittó ve diğerleri/Slovakya*, 2014, §§ 134-135).

Alıntılanan Davaların Listesi

Bu Rehberde alıntılanan içtihat, Mahkeme tarafından verilen hüküm veya kararlara ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun ("Komisyon") karar veya raporlarına atıfta bulunmaktadır.

Aksi belirtilmediği takdirde, tüm atıflar, Mahkeme'nin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir karara yöneliktir. "(k.k.)" kısaltması, alıntının Mahkeme tarafından verilen kabul edilebilirlik hakkında bir karara ait olduğunu ve "[BD]" kısaltması, davanın Büyük Daire tarafından görüldüğünü göstermektedir.

Sözleşme'nin 44. maddesi kapsamında kesinleşmemiş olan Daire kararları, aşağıdaki listede (*) ile işaretlenmiştir. Sözleşme'nin 44 § 2 maddesi aşağıdaki gibidir: "Bir Dairenin kararı aşağıdaki durumlarda kesinleşir: (a) Taraflar davanın Büyük Daireye gönderilmesini istemediklerini beyan ederlerse veya (b) Karardan itibaren üç ay içinde davanın Büyük Daireye gönderilmesi istenmezse veya (c) Büyük Daire bünyesinde oluşturulan Kurul, 43. madde kapsamında sunulan istemi reddederse." Büyük Daireye gönderme talebinin Büyük Daire Kurulu tarafından kabul edilmesi hâlinde, Daire kararı kesin olmaz ve herhangi bir yasal etkiye sahip olmaz. Ancak, akabinde verilen Büyük Daire kararı kesinleşir.

Rehberin elektronik versiyonunda alıntılanan davalar için oluşturulan bağlantı linklerinin yönlendirildiği HUDOC veri tabanı (<http://hudoc.echr.coe.int>) Mahkemenin içtihadına (Büyük Daire, Daire ve Komite hüküm ve kararları, tebliğ edilen davalar, tavsiyeler ve İçtihat Bilgi Notu'ndan hukuki özetler), Komisyonun içtihadına (kararlar ve raporlar) ve Bakanlar Komitesinin kararlarına erişime imkân sağlamaktadır.

Mahkemenin kararları, resmi dillerinde, yani İngilizce ve/veya Fransızca olarak yayımlanmaktadır. Ayrıca HUDOC veri tabanında, pek çok önemli davanın, Mahkemenin resmi dilleri dışında, otuzdan fazla dilde tercüme edilmiş versiyonları yer almaktadır ve üçüncü taraflarca oluşturulan yaklaşık yüz çevrimiçi içtihat derlemesiyle ilgili bağlantılar bulunmaktadır. Atıf yapılan davaların tüm dillerdeki sürümlerine HUDOC veri tabanının dava bağlantısına tıkladıktan sonra açılan sayfadaki 'Dil sürümleri' sekmesinden erişilebilir.

—A—

- [Abuyeva ve diğerleri/Rusya](#), no. 27065/05, 2 Aralık 2010
- [Abu Zubaydah/Litvanya](#), no. 46454/11, 31 Mayıs 2018
- [Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık](#), no. 61498/08, AİHM 2010
- [Aliyev/Azerbaycan](#), no. 68762/14 ve 71200/14, 20 Eylül 2018
- [Al Nashiri/Polonya](#), no. 28761/11, 24 Temmuz 2014
- [Ananyev ve diğerleri/Rusya](#), no. 42525/07 ve 60800/08, 10 Ocak 2012
- [Aslakhanova ve diğerleri/Rusya](#), no. 2944/06 ve 4 diğer başvuru, 18 Aralık 2012
- [Assanidze/Gürcistan](#) [BD], no. 71503/01, AİHM 2004-II
- [Association "21 December 1989" ve diğerleri/Romanya](#), no. 33810/07 ve 18817/08, 24 Mayıs 2011
- [Auad/Bulgaristan](#), no. 46390/10, 11 Ekim 2011

—B—

- [Baybaşin/Hollanda](#), no. 13600/02, 6 Temmuz 2006
- [Biblical Centre of the Chuvash Republic/Rusya](#), no. 33203/08, 12 Haziran 2014
- [Bittó ve diğerleri/Slovakya](#), no. 30255/09, 28 Ocak 2014
- [Broniowski/Polonya](#) [BD], no. 31443/96, AİHM 2004-V

Brumărescu/Romanya (adil tazmin) [BD], no. 28342/95, AİHM 2001-I

Burmych ve diğerleri/Ukrayna (kayıttan düşürme) [BD], no. 46852/13 ve diğerleri, 12 Ekim 2017

—C—

Cestaro/İtalya, no. 6884/11, 7 Nisan 2015

Claes ve diğerleri/Belçika, no. 46825/99 ve 6 diğer başvuru, 2 Haziran 2005

Corsacov/Moldova, no. 18944/02, 4 Nisan 2006

—D—

Del Río Prada/İspanya [BD], no. 42750/09, AİHM 2013

Dragotoniú ve Militaru-Pidhorni/Romanya, no. 77193/01 ve 77196/01, 24 Mayıs 2007

—E—

E.G./Polonya (k.k.), no. 50425/99, 23 Eylül 2008

Egmez/Kıbrıs (k.k.) ,no. 12214/07, 18 Eylül 2012

Emre/İsviçre (no. 2), no. 5056/10, 11 Ekim 2011

—F—

Finucane/Birleşik Krallık, no. 29178/95, AİHM 2003-VIII

—G—

Gazsó/Macaristan, no. 48322/12, 16 Haziran 2015

Gençel/Türkiye, no. 53431/99, 23 Ekim 2003

Gharibashvili/Gürcistan, no. 11830/03, 29 Haziran 2008

Greens ve M.T./Birleşik Krallık, no. 60041/08 ve 60054/08, AİHM 2010

Guja/Moldova Cumhuriyeti, no. 1085/10, 27 Şubat 2018

—H—

Henryk Urban ve Ryszard Urban/Polonya, no. 23614/08, 30 Kasım 2010

Hirsi Jamaa ve diğerleri/İtalya [BD], no. 27765/09, AİHM 2012

—I—

İlgar Mammadov/Azərbaycan [BD], no. 15172/13, 29 Mayıs 2019

—J—

*J.M.B. ve diğerleri/Fransa**, no. 9671/15 ve 31 diğer başvuru, 30 Ocak 2020

—K—

Krasteva ve diğerleri/Bulgaristan, no. 5334/11, 1 Haziran 2017

—M—

M.A./Fransa, no. 9373/15, 1 Şubat 2018

Maestri/İtalya [BD], no. 39748/98, AİHM 2004-I

Maria Atanasiu ve diğerleri/Romanya, no. 30767/05 ve 33800/06, 12 Ekim 2010

Moreira Ferreira/Portekiz (no. 2) [BD], no. 19867/12, 11 Temmuz 2017

—N—

Novruk ve diğerleri/Rusya, no. 31039/11 ve 4 diğer başvuru, 15 Mart 2016

—O—

Öcalan/Türkiye [BD], no. 46221/99, AİHM 2005-IV

—P—

Papamichalopoulos ve diğerleri/Yunanistan (50. madde), 31 Ekim 1995, Seri A no. 330-B

Pelladoah/Hollanda, 22 Eylül 1994, Seri A no. 297-B

—R—

Rezmiveş ve diğerleri/Romanya, no. 61467/12 ve 3 diğer başvuru, 25 Nisan 2017

Rooney/İrlanda, no. 32614/10, 31 Ekim 2013

Rutkowski ve diğerleri/Polonya, no. 72287/10 ve 2 diğer başvuru, 7 Temmuz 2015

—S—

S.K./Rusya, no. 52722/15, 14 Şubat 2017

Şahin Alpay/Türkiye, no. 16538/17, 20 Mart 2018

Saïdi/Fransa, 20 Eylül 1993, Seri A no. 261-C

Sakhnovskiy/Rusya [BD], no. 21272/03, 2 Kasım 2010

Savridin Dzhurayev/Rusya, no. 71386/10, AİHM 2013

Schelling/Avusturya (no. 2) (k.k.), no. 46128/07, 16 Eylül 2010

Scoppola/İtalya (no. 2), no. 10249/03, 17 Eylül 2009

Scordino/İtalya (no. 1) [GC], no. 36813/97, AİHM 2006-V

Smith/Birleşik Krallık, no. 64729/01, 20 Mayıs 2008

Soares de Melo/Portekiz, no. 72850/14, 16 Şubat 2016

Soering/Birleşik Krallık, 7 July 1989, Seri A no. 161

Steck-Risch ve diğerleri/Liechtenstein (k.k.), no. 629061/08, 11 Mayıs 2010

*Sukachov/Ukrayna**, no. 14057/17, 30 Ocak 2020
Suljagić/Bosna Hersek, no. 27912/02, 3 Kasım 2009
Suso Musa/Malta, no. 42337/12, 23 Temmuz 2013

—T—

Tagayeva ve diğerleri/Rusya, no. 26562/07 ve 6 diğer başvuru, 13 Nisan 2017
Taşdemir/Türkiye (k.k.), no. 52538/09, 12 Mart 2019
Torreggiani ve diğerleri/İtalya, no. 43517/09 ve 6 diğer başvuru, 8 Ocak 2013

—U—

Ülkü Ekinci/Türkiye, no. 27602/95, 16 Temmuz 2002

—V—

Varga ve diğerleri/Macaristan, no. 14097/12 ve 5 diğer başvuru, 10 Mart 2015
Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)/İsviçre (no. 2) [BD], no. 32772/02, AİHM 2009